ARH Diss B-26580

Tartu Riiklik Ülikool
Üldise ajaloo kateeder

Thomas Müntzer, tema kujunemine reformatsiooni juhiks ja ühiskonnakriitika

Diplomitöö

Töö teostaja: S. Evert
Töö juhendaja: dots. J. Madisson

Tartu
1962

Sissejuhatus.

Saksa talupoegade sõda 1525.a. kui varajane rodanlik revolutsioon on võtnud paljude ajaloolaste tähelepanu. Thomas Müntzer - talupoegade ja linnarahvaste ideoloog-oli revolutsiooni kandvate jõudude hulgas. Seetõttu on marksistlikus ajaloo kirjanduses suur huvi Thomas Müntzeri ja tema vaadete vastu.

Käesolevas diplomitöös püüan anda ülevaate Thomas Müntzerist, tema mõjurikkusest rahvareformatsiooni juhtimises ja tema ühiskondlik-poliitilistest vaadetest.

Lähtesamaks ja suunaandvamaks tööks, mida kasutasin, oli Engelsi töö „Saksa talupoegade sõda"[1] Engels annab selles töös põhihinnangud reformatsioonilükkumisele, Saksamaa olukorrale XVI sajandi I veerandil, Saksa talupoegade sõjale, Thomas Müntzeri te-

1. Ф. Энгельс. Крестьянская война в Германии, Москва, 1952.

gevusele ja vaadetele. See töö on kirjutatud Engelsi poolt ajal, mil ta peale 1848.a. revolutsiooni viibis Maapaos Inglismaal. Materjalina oli tal käsutada V. Zimmermanni töö „Talupoegade sõja ajalugu Saksamaal". Ülejäänu ei saanud ta käsutada arhiivides olnuid materjale. Sellest hoolimata on töös leiduvad seisukohad omaenda hiliseimal uurimisel paikapidavaks ja väärtuslikeks.

M. M. Smirini töö „Thomas Müntzeri rahvareformatsioon ja suur talupoegade sõda"[2] püüab anda ülevaate Müntzeri ühiskondlik-poliitilistest, filosoofilistest vaadetest, samuti Saksa osavõtu kohta Saksa talupoegade sõjast. M. M. Smirin on oma töös püüdnud eelnev viia kontsepsiooni Saksa talupoegade sõjast mõi varajasest nõudlikust revolutsioonist, siiski ei tee ta seda järjekindlalt.[3] Oma töö 1955.a. väljaandes on M. M. Smirin teinud mõnlalt olulisi parandusi, täiendusi võrreldes 1947.a. väljaandega, mis siiski on see ebajärjekindlus jäänud. Smirin omistab Engelsi seisukohti. Englisi arvates on Saksa talupoegade sõja ajal loostatud „Feuerlikre" Müntzeri mõttekaaslaste ideoloogiline väl-

2. М. М. Смирин „Народная реформация Томаса Мюнцера и Великая крестьянская война", Москва 1955.

3. С.М. Став, Так же в дальнейшей деятельности была реформация в Германии, Вопросы истории №4, 1958, ст. 105.

jendues. M.M. Smirin peitab tõestada, et selle autoriks oli Müntzer. See aga ei ole mõeldav, kuna „Teiside kiri" on tuntud 1525.a. aprillist, Müntzer aga lahkus sealt paikkonnast 1525.a. algul. Järelikult on autoriks kuigi Müntzeri pooldajaist.

M.M. Smirini artiklis „Talupoegade pärisorjuslikust seisundist ja talupoegade kohustuste iseloomust Edela-Saksamaal XV sajandil ja XVI sajandi algul"[4] on ettevalmistavaks tööks suuremale uurimusele. Artiklis on toodud ära need suured muudatused, mis leidsid aset Saksa külas sel perioodil.

M.M. Smirini töö „Ülevaade poliitilise võitluse ajaloost Saksamaal reformatsiooni ell"[5] on suurem uurimus, milles käsitletakse Saksamaa olukorda XVI sajandi algul, kusjuures erilist tähelepanu on pööratud talupoegadele. Käsitletakse talupoegade liikumisi enne Saksa talupoegade sõda.

M.M. Smirini artiklis „Saksamaa rahvareformatsiooni sotsiaalpoliitiline programm"[6] antakse analüüsi T. Müntzeri ühiskondlik-poliitilistest vaadetest.

---

4. М.М. Смирин, О крепостном состоянии крестьянства и характере крестьянских повинностей в Юго-Западной Германии в XV и начале XVI века, Исторические записки №19, 1946.

5. М.М. Смирин, „Очерки истории политической борьбы в Германии перед реформацией", Москва, 1952.

6. М.М. Смирин „Социально-политическая программа народной реформации в Германии, Вопросы истории №2, 1945.

M. M. Smirini töö on tõlgitud ka Saksa Demokraatlikus Vabariigis. Kuigi nendes töödes esineb puudusi, on nad suureks panuseks antud perioodi uurimisel.

V. I. Jermolajev oma artiklis „Franki linn talupoegade sõjas 1525. aastal"[7] käsitleb franki linnade sotsiaalmajanduslikku olukorda. Eriti on esile toodud varanduslik diferentseerumine teatud käsitööliste hulgas, vaeade ja mitte täistsuhtelise vahelise konflikt. Tuuakse esile elanikkonna kihid, nende taotlused, linnakehvlites võitles patriitsiaadi vastu, antakse iseloomustus linnaopositsioonil ja ka käitumisele Saksa talupoegade sõjas.

V. V. Stoklitskaja-Terešković artiklis „Saksa linn talupoegade sõja perioodil"[8] käsitleb saksa linnade kaubanduslikke suhteid, kapitalismi tunginust tekstiil- ja mäetööstusse, toob esile linnakehvlites olukorra halvenemise põhjused, vaeade ja mitte täistsuhtelise vahelise võitluse. Näidatakse, kuidas jõukas linnaopositsioon võitleb talupoegade ülestõusude mõju vastu Franki linnades.

---

7. В. А. Ермолаев, „Франконский город в Крестьянской войне 1525 года", Средние века V, Москва, 1954.

8. В. В. Стоклицкая-Терешкович, Немецкий город в эпоху крестьянской войны, Вестник Московского университета #4, 1950.

A.D. Epšteini artikkel „Augsburgi majandu-se ja sotsiaalsest ajaloost XV ja XVI sajandi al-gul"[9] püüab anda ülevaadet ühe Saksamaa tähtsama kaubandus- ja tootmiskeskuse Augs-burgi majandusliikust ja sotsiaalsest aja-loost sel perioodil. Epštein annab ülevaa-te tsunftikorra lagunemisest, käsitööliste laostumisest, nute kapitalistlike suhete tek-kest. Kuigi autor oma töös on võtnud aja-liselt piirdaatumiks XV sajandi ja XVI sajan-di alguse, on töös palju fakte ka XIV sajan-dist või XVII sajandi II veerandist alates. Palju on materjale Fuggerite - Augsburgis ja ko-gu Saksamaal suurima kaubandus- ja mä-tööstus ettevõtjate perekonna kohta. Faktilist materjale on ka maksukohustuste, põlu-majanduse olemuse, linnade omavalitsuse kohta. Töö on hinnatav huvitavate faktilise materjali poolest.

V. Prokurjakovi töö „Thomas Müntzer"[10] on oma iseloomult populaarteaduslik. Töös on toodud faktilisi andmeid Müntzeri elu ja tegevuse kohta.

---

9. А.Д. Эпштейн, Из экономической и социальной истории Аугсбурга в XV и в начале XVI века, Средние века X, Москва, 1957.

10. В. Прокурякова, „Томас Мюнцер", Москва, 1937.

1956. aasta lõpul puhkes ajakirja „Вопросы истории" veergudel diskussioon Saksa talupoegade sõja ja reformatsiooni üle. Algust sai diskussioon aga Tšaikovskaja artiklist[11], mis ilmus ajakirjas. Peale selle artikli ilmunist järgnes rida artikleid nõukogude ajaloolastelt, kes tegelevad keskaja perioodi küsimuste uurimisega. O.G. Tšaikovskaja artikkel sai teravat kriitika osaliseks, toodi esile diskussiooni käigus puudused ja read. Tšaikovskaja arvates oli XVI sajandi alguse Saksamaa majanduslik-kult mahajäänud maana, kus esinesid üksikud hajutatud manufaktuuri elemendid. Ka heideti ette, et O.G. Tšaikovskaja ignoreerib täiesti kaubanduse arengut ja tähtsust.[12] Tšaikovskaja tõstatas küsimuse, kas kapitalistlike elementide arengu tase on nüüdaegne XVI sajandi Saksamaal, et mitsuda esile kodanlikku revolutsiooni. Tšaikovskaja vastab sellele eitavalt, mina teema arvates vajalikuks baseeras on igakülgne tsentraliseeritud manufaktuuri ülevaal, kui seda pole saavutatud, ei või

11. O.T. Чайковская, Вопрос о характере реформации и крестьянской войны в Германии в советской историографии последних лет, Вопросы истории №12, 1956.

12. А.Д. Этингер, К вопросу о реформации и крестьянской войне в Германии как первой буржуазной революции, Вопросы истории №8, 1957, lk. 131.

toimunda kodanlikku revolutsiooni. Ka praeguses teema arvates kodanlikes formeeringud kui klass. Tšehhi ajaloolane Macek (kes samuti võtlis osa antud diskussioonist) ütleb, et kapitalistlike suhete mitmesuguste arengu etappidel on ka kodanlikul revolutsioonil eri ülesanne ja omab eri vormi.[13] Kodanlik revolutsioon detsentraliseeritud manufaktuuri perioodil ei oma samu jooni, nagu kodanlik revolutsioon tsentraliseeritud manufaktuuri või vabrikutööstuse perioodil. Siiski on ühiseks jooneks võitlus feodaalkorra vastu terviknähtuna ning võitlus nii poliitilise ja majanduslikukorra ülesvõtmise üle. Macek heidab ette, et Tšaikovskaja ei pööra tähelepanu talupoegadele kui elanikkonna laialdatuslikule kihile, kelle olukorras toimusid olulised muudatused XVI sajandi algul, kui sai olulise koha rahakäive ja põllumajandussaadused muutusid oma ewanemus kaubaks. Tšaikovskaja püüab põhjendada Engelsi teesi, mis tähenduses on Engels kasutanud sõna „bürgerlich".

Kriitiliste märkuste osalisena sai ka diskussiooni käigus avaldatud A.D. Epštei'n artikkel.[14] Tahtes näidata kapitalistlike elementide

13. M. Macek, К дискуссии о характере реформации и крестьянской войны в Германии, Вопросы истории №3, 1958, lk. 116.

14. А.Д. Эпштейн, К вопросу о реформации и крестьянской войне в Германии как первой буржуазной революции, Вопросы истории №8, 1957.

arengut ja hajutada Tšaikovskaja kahtlusi, avab Epštein, et kapitalismi nasvu ja progressi kandjaks pelnud lihtsalt rahvusvahelised, vaid rahvandusliku-lõigusvõtlikud ringkonnad Fuggeri tüüpi.[15] Neade osa on olnud kapitali akumulatsiooni osas, kuid ta pole kapitalistliku arengu peatee. Kõik on Epšteini artikli mõned vastuolulised seisukohad.

M.M. Smirini artikli[16] kohta tehti samuti küsitlusi mõnes, kuna ta sunnendab ilmselt maatõõstuse osa Saksamaal. M.M. Smirini poolt on kasutatud huvgalselt spetsiaalseid töid nii ilmunud XVII sajandil. Need tööd on väärtuslikud, siiski ei aita nad kõiki nähtusi mõista. Ta on siiski jätnud kasutamata rida olulisi fakte. Smirin kasutab selliste autorite töid, kelle poolt toodud faktilised andmed on ammu tunnistatud sunrendatuks.

J.M. Grigorjan püüab oma artiklis[17] käsitleda Saksamaa maatõõstuse arengut, tuues huvgalselt faktilisi andmeid, kuid rida küsitlusi mõnes O.G. Tšaikovskaja ja M.M. Smirini

15. См. Стам, Чем же в действительности была реформация, lk. 109.

16. М.М. Смирин, О характере экономического подъёма и революционного движения в Германии в эпоху реформации, Вопросы истории №6, 1957.

17. Ю.М. Григорьян, К вопросу об уровне экономики, о характере реформации и крестьянской войны в Германии, Вопросы истории №1, 1958.

artikli kohta, näitab kapitalismi elementide sisetungi maafõstusse, teatudes kuulsale arhiivmaterjalile.

J. Macek oma artikli[18] eesmärk on hinnangu Õg. Tšaikovskaja seisukohtadele, kes mitteli- si määrasi M. M. Smirini ja A. D. Õpšteini artiklite kohta. J. Macek püüab näidata nõõ- ningast sust tšehhi hussiitide ja Saksa talupoegade sõja vahel, kuigi majanduslik areng oli fundamentaalselt erinev neil kahel perioodil, et hussiitide sõja mõju oli suur rahvusvahelises mõõtmes.

S. M. Stami artikkel[19] oli kommunõõtmes kõ- gi diskussioonile. Diskussiooni käigus jõõ- ti seisukohale, et XVI sajandi Saksamaal toimunud Saksa talupoegade sõda oli va- rajane kodanlik revolutsioon. Ka antak- se hinnang revolutsiooni liikumapanevatele jõududele. Samuti antakse hinnang diskussiooni käigus ilmunud tõõde auto- rite seisukohtadele.

Uusima tõõna kasutasin A. D. Õpšteini

---

18. И. Мацек, К дискуссии о характере реформации и крестьянской войне в Германии, Вопросы истории #3, 1958.

19. См. Стам, Чем же в действительности была реформация в Германии, Вопросы истории #4, 1958.

tust „Saksamaa ajalugu hilisteskajast kuni 1848.a. revolutsioonini"[20]. Antud töö on seni ainus uurimus, milles I peatükk on pühendatud XV ja XVI sajandi sündmustele. Töös leiavad analüüsimist nii tootmissuhete arengut, talupoegade olukorda käsitlevad küsimused, kui ka võitlus usu tootmissuhete ja poliitilise olukorra muutmise eest.

Oma teoses „Talupoegade sõja ajalugu Saksamaal"[21] käsitleb W. Zimmermann reformatsiooni sidet Saksa talupoegade sõjaga. Zimmermann väidab, et Lüntzer oli lutheristi järjekindlam ja laiendas vabaduse loosungit riigile ja ühiskonnale. Zimmermann toob oma töös palju faktilisi andmeid. Kiiski on ta teinud vigu: ta ei näe, et operatsioonileer pole ühtne, ei tee vahet Heilbronni programmi autori ja Lüntzeri vahel.[22] Võitlus, mis puhkeb tantikalistel küsimustel ümber, jääb talle arusaamatuks. Zimmermann ei näe feodalismiga võitluse klassi iseloomu. Zimmermann väidab, et Lüntzer pöörus rahvas, usaldas ta jõuse ja kirjeldas hukkus rahva

---

20. А.Д. Энштейн, „История Германии от позднего средневековья до революции 1848 года" Москва 1961.
21. В. Циммерман, „История Крестьянской войны в Германии", С.-Пб, 1865
Москва, 1937.
22. Смирин, „Народная реформация", lk. 24 jj.

egoismi ohvrina.[23] Nagu kodanlikele autoreile on iseloomulik, väidab Zimmermann, et täielik võidusõu inimeste vahel on võimatu, nii-da tahtles Müntzer.

K. Kautzky oma töös „Ilusima sotsialismi eelkäijad"[24] käsitleb Thomas Müntzeri elu ja tegevust. Tema käsitluses on tunda modernisee-ritud lähenemist. Ta ei näe, et XVI sajandil on proletariaat alles tekkimas, on vaid ellprolitariaat. Sellest tulenevalt on lahti mõtestatud kogu Tema käsitlus. Kautzky käsitludes Müntzeri suhtumist kesaegsete müstikute tõdesse, ei näe vahet Müntzeri ja müstikute õpetuse vahel. Nii väidab Kautzky: „Meil omalt poolt ei õnnestunud leida ühtki muti raud Müntzeril."[25] Kautzky püüab ilmselt vähendada Müntzeri õpetuse revolutsioonilist tähtsust, ei näe, et Müntzer arendab edasi sen-soonud ühiskondlik-poliitilisi õpetusi (Joachim Kalaabriast, Tauler, taboriidid), viies nad uuel ühiskondlikul grupi näidendisse, püüdes tõestada nende näidendite ellurii-mise ust võitlust. Ka ei näe Kautzky va-het Müntzeri õpetuse ja Zwickau anabap-

23. Цимерман, II osa, lk. 340.
24. К. Каутский, „Предшественники новейшего социализма", I-II, С-Пб, 1907.
25. Salsamas, lk. 235

tistide vahel, väidab, et Müntzer oli nende mõjule alluvatud (vt. II pt). Siiski on Kautzkyl rida fantiliisi andmeid Thomas Müntzeri elu kohta. Kautzky töö on kirjutatud perioodil, mil ta oli Saksa Sotsiaaldemokraatliku Partei teoreetik. Töö kirjutamisel oli tal võimalus arvestada F. Engelsi mõtteid. Hiljem muutus Kautzky trotskistiks, hiljem pamphlet sotsiaaldemokraadiks oma vaadetelt. Siiski on töö praegu suurt puudustega.

O. Brandt oma töös „Thomas Müntzer. Tema elu ja tööd"[26] käsitleb T. Müntzeri elu, tema ühiskondlikke, osaliti usulisi vaateid. Brandti suur teene on, et ta esmakordselt koguse Müntzeri teosed, kirjad ei andnud välja teaduslikus väljaandena, vaid ümbertrükkidena raasaegsesse saksa keelde. Samuti on avaldatud Müntzeri tähtsamad kirjad, ka materjale Müntzeri vastaste poolt.

H. Seidemanni tööga „Thomas Müntzer. Elulugu"[27] algab algallikatele tuginev Müntzeri elulõpu uurimine. Leidis Müntzeri kirja vahetuse, selle alusel tõi selgust paji-

---

26. O. Brandt. „Thomas Müntzer. Sein Leben und Schriften", Jena, 1933.
27. H. Seidemann „Thomas Müntzer. Eine Biographie", Dresden und Leipzig, 1842.

desse küsimusterse

A. Lohmann oma töös „Thomas Müntzeri vaimset arengut"[28] püüab anda ülevaadet T. Müntzeri tegevusest ja tema vaadete arenguloost. See on üks väheseid töid, mis püüdnud näidata Müntzeri vaadete arengut. Autori töö pole vaba puudustest. Kuna Lohmann on nõdanõukogude autor, siis puudusena on töös, et vaadeldakse ideede arengut, seostamata majanduslikku arenguga.

A. Meusel oma töös „Thomas Müntzer ja tema aeg"[29] näitab, kuidas 1521-1522. a. Saksamaal reformatsioonilükkumine kahekordseks. Meusel näitab Müntzeri kui rahvushangelast, kes on vastandatud Lutherile. Meusel näitab, et Müntzeri õpetus ja tema tegevus on Saksa talupoegade sõja ideoloogiliseks juhtnööriks, rõhutab selle tähtsust Saksamaa ajaloos. Rahvaliikumine on näidatud kui liikumine sotsiaalpoliitiliste ümberkorralduste eest. Ka on rõhutatud, et feodaalide kasvav surve talupoegadele on seotud kiire rahamajanduse arenguga.

---

28. A. Lohmann, „Zur geistige Entwicklung Thomas Müntzers", Leipzig und Berlin, 1931.
29. A. Meusel, „Thomas Müntzer und seine Zeit", Berlin, 1952.

Väga tähtsa allikmaterjalina kasutasin H. Böhmeri ja P. Kirni poolt väljaantud Thomas Müntzeri kirjavahetust.[30] Autorid on teadustöö väljaande jaoks kasutanud Dresdeni peaarhiivis ja Magdeburgi riigiarhiivis asuvaid allikmaterjale. Samuti on avaldatud Müntzeri poolt koostatud Praha manifesti teksti ja samuti Müntzeri ülekuulamise materjale.
Uusima tööna kasutasin kogumikku „Vaanodanlik revolutsioon Saksamaal"[31] Kuna töö ilmus liig hilja, on tööd saadud vähe kasutada.
Kasutasin B. Töpferi retsensiooni Václav Husa teosele „Thomas Müntzer Tšehhis"[32] V. Husa oma töös püüdis uurida Müntzeri päritolu ja tema Tšehhis viibimise aega.
M. Steinmetz oma artiklis[33] käsitleb Lutheri ja ta poolehoidjate poolt levitatud legende Müntzeri kohta, nende reaalsust ja mõju.

---

30. H. Böhmer und P. Kirn, „Thomas Müntzers Briefwechsel, Leipzig und Berlin, 1931.
31. Die Frühbürgerliche Revolution in Deutschland, Berlin, 1961.
32. B. Töpferi retsensioon V. Husa teosele „Thomas Müntzera a Čechy", Zeitschrift für Geschichtswissenschaft N7, 1960, Berlin.
33. M. Steinmetz, „Zur Entstehung der Müntzer-legende", Beiträge zum neuen Geschichtsbild, Berlin, (1956).

Vene ajaloolaste töodest kasutasin M. N. Petrovi tööd „Ülevaade üldisest ajaloost."[34] Põhilist põgust taluraha sõjas nägi ta mitte vähetähtsates majandushäiretes, produktsiooni langemises. Petrov rõhutab, et Münzeri õpetus väljus kaugelt oma olemuse poolest teoloogia raamidest. Petrov rõhutab, et Münzer pöördus utoopiast. Petrov ei nõustu Zimmermanni arvamusega et Münzer olnud poliitiliselt ebaaktiivne (lk. 433). Petrov näitab, et Münzer oli esimene, kes katkestas sidemed müstikutega. Smirin väidab, et Petrovi töös on tunda inglise mõju.[35] V. G. Veber oma artiklis[36] näitab rida vastuolusid Petrovi käsitluses. Petrov teeb järelduse, et Münzer pettus rahvas. Sama talupoegade sõja tulemusena olid Petrovi arvates mõningad muutused. Viiski on Petrov kodanlik autor, kelle seisukohad on revolutsiooni põhiolemusest kaugel. Ainult oma lõppjäreldustes väheneb Petrov neid arvamusi, tuues välja vaatajaid seisukohti.

Schiller-Neikhaibov oma töös[37] käsitleb Thomas Münzeri tegevust. Münzerit ei

34. М. Н. Петров, Очерки из всеобщей истории, Харьков, 1862.
35 Смирин Народная реформация, lk. 60.
36. В. Т. Вебер, Великая крестьянская война в освещении М. Н. Петрова, Средние века XIII, 1958 lk. 84.
37. Шелгер-Нейхайбов, Полное собрание сочинений Т 15, СПб, 1895. Petrov mõõdupuuna anabaptism?

revolutsioonilise tegevuse poliitilist mõtet nägi ta selles, et ta väljendas rahvamasside püüdlusi riiklikule ühtsusele.[38] Ta teab neid huvitavaid mõtteid Müntzeri sotsiaalsete vaadete kohta. Erinevalt anabaptistidest, kellel vaenulikse ühtsuse idee tulenes asetismist, oli Müntzeril see kui rahva vabanemise vahend materjaalsetest vajadustest vabanemise. Schiller-Tschaikov rõhutab Müntzeri programmi erinevust võrgist utoopilistest programmidest. Siiski ei oska ta täieliknult tungida üksikasjadesse talupoegade kaotuse põhjustes. Ta väidab, et Müntzeri nõue viib selleni, et ta ei suutnud näha järkjärgulisuse vajadust, aeglast hüpoteesi. (lk. 220). Schiller-Tschaikovi seisukohad Müntzeris on täis ennasttust ja vaastuolusi. Olles eesti päritolugu tuntud kirjanik, kellel Müntzeri uurimine oli eriharuldes, on ta vodaulikest autoreist kõige järjekindlam revolutsiooni tunnistaja.

Antud diplomitöös püüan lahendada järgmisi ülesandeid:

1) Samasuunalise olukorda XVI sajandi I veerandil

---

38. Смирин, Народные реформации, lk. 61

2) Mitmesuguste voolude teene põhjus reformatsioonis.
3) Müntzeri usu-talupoegade ja linnakehvitste ideoloogia kujunemine.
4) T. Müntzeri ühiskondlikud vaated.

I peatükk

Saksamaa XVI sajandi I veerandil.

XVI sajandi algul kujutas Saksamaa endast feodaalset maad, kus antud perioodil olid toimumas suured muutused nii majanduses kui ka poliitilises elus.

Küsimus Saksamaa majanduslikust tasemest on keerukas. On autoreid, kes käsitledes XVI sajandi Saksamaad, väidavad, et Saksamaa oli mahajäänud maa. Nad tuginevad Engelsi väitele 1850. aastast: „Üüski rahvuslik feodaalne kasv Saksamaal jäi veel maha teiste maade feodaalsest kasvust"[39]. Ent juba 1873. a. kirjutas Engels: „Majanduslikus mõttes Saksamaa oli täiesti teiste kaasaegsete maade tasemel."[40] 1889. a. kirjas Kautskyle märgib Engels, et Saksamaa oli majanduslikult Euroopa esimesi.[41]

---

39. F. Engels, „Talupoegade sõda Saksamaal", lk. 21.
40. F. Engels, „Reformatsioon ja talupoegade sõda Saksamaal", „Marxi ja F. Engelsi arhiiv", T. X, 1948, lk. 387.
41. F. Engels, Kirjalik K. Kautskyle 15. sept. 1889. – K. Marx ja F. Engels, Kogutud teosed, T. XXVIII, lk. 148.

XVI sajandi I veerandi Saksamaa elas üle suuri majanduslikke muutusi. Tekkis terav vastuolu tootliku jõudude ja tootmissuhete vahel. Kapitalistlike suhete teke feodaalse ühiskonna rüppes teinuks tsunftikorra lagunemise ja feodaalsete suhete lagunemise taustal kiirelt. Kõige kiiremalt hargivad kapitalismi elemendid tekstiil- ja mäetööstuses, samuti tükitöösturse.

Juba XV sajandi lõpul ulusi kaevandusettevõtjad valmistasid 200 tuhat kangast aastas.[42] Augsburgi puuvillatööstus sai just sel perioodil võimaluse areneda. Erfurdi linn sai suure tekstiilettevõtte ja värvimistööriistade keskuseks. Württembergi linnadel oli ülekaalukas osa tekstiiltööstuses. Siidi tootmine tõusis Kölnis, Frankfurdis Mainil ääres, Strassburgis.[43] Nende linnades oli tööle rakendatud kuni käsitöölist. Sageli olid ettevõtjad kaasa tõmmanud ümbruse asuvate külade elanike tootmise. Väiketootjad sattusid sõltuvusse ettevõtjaist ja ülesostjaist, muutusid palgatöölisteks.

---

42. Энгельс, История..., lk. 32

43. Всемирная история, lk. 146 jj.

Väga kiirelt arenes kaevandamine. Kui XI-XII sajandil toimus maagi kaevandamine lahtisel meetodil kiruva ja labidaga, siis juba XIII sajandil algab šahtide ja tollide rajamine.[44] On märkimisväärt kiires tempos kaevama, tuli mehhanismeid selliseid tööd nagu maagi tõstmine ventilatsioon, kuna nendel töödel pidevad õhkuahe vastutada mäetöölistele. Kaevandustesse oli asunduud ilmalikelt mäetöölised. Nii töötas Schwatzi kaevandustes Tirolis 20000 töölist, kes olid juba palgalised.[45] Ainukest suurimas Schwatz: kaevandustes Falkensteinis oli 1526 a. 4596 töölist[46] 1523. a. toodeti Schwatzi kaevandustes 15639 kg. hõbedat ja 22340 kg. vaske.[47] Perioodil 1495-1525 a. andis Neusoli kaevandus 29 376 tsentnerit vaske ja 10 tuhat tsentnerit hõbedat.[48] Need arvud kõnelevad sellest, et keskaegne väiketootmine ja väheste arvu töölistega polnes saavutanud sellist tootlangu hulka. Nii toodeti kogu Sansamaal perioodil 1493-1520 a. 35000 kg hõbedat, perioodil

---

44. Григорьев, lk. 125.
45. Мацук, lk. 119
46. Энштейн, История..., lk. 46
47. Мацук, lk. 19 → M. Isser-Gandenthurm Schwatzer Bergwerksgeschichte „Berg und hutten männisches Jahrbuch", Wien, 1904, #502, lk. 432.
48. Энштейн, История..., lk. 41. → M. Jansen Jakob Fugger der Reiche, Leipzig, 1910, lk. 152

1521 - 1544 a. toodeti 50500 kg. hõbedat.[49] Lausa hõbedakaevandused olid tähtsad rahvusvahelises ulatuses. Ei tohi aga unustada, et selline tootmine nõudis esile rängga ekspluatatsiooni. Nii toimus Joachimstalis 1516. a. ülestõus maatööliste hulgas, mis kordus 1522. a. ja 1524. aastal.[50] Väga oluline osa maatöötluse arengul oli suurtel kaubafirmadel nagu Fuggerid, Welserd, Hochstetterid, kes laenates raha isegi kroonitud valitsejatele, said vastutasuks loa ekspluateerida hõbedakaevandusi. Tahtes saavutada maksimaalseid tulusid, tuli neil rakendada uut tehnikat, et saada rõõmalimet pa. ja hõbedat. Samuti nõudsid rahalisi vahendeid töötasud maatöölistele, kelle arv ulatus praaniseja tuhande ümbruseni.[51] Samuti nõudis rahalisi vahendeid ka abimaterjalide, nagu puutsemine. Oli 3 tüüd kaupmeeste ja pankurite kapitali sissetungiks maatööstusse.[52] Tihtipeale oli territoriaalselt valitsejalt tema maaalalt too-

49. Энтин, История ..., lk. 35
50. Стокманская-Терешкович, lk. 55
51. Григорьян, lk. 130
52. Григорьян, lk. 127 jj.

detud kindla metallihulga aja ostmine. Antud juhul sai kaupmees antud krediidi ost garanteri. See oli iseloomulik eriti Firoolile, kus valitsejatel olid suured majandushuvid rasmusel seoses sõdadega. Teisest kapitali sisseviigi teest oli Verlagsystem, s.o. kaupmeste poolt rahalistele krediitidele või maldamise õiguse ja osta kogu või osa metallist sageli ülerõhutud olid pandifud ja laenud maksejõuetuse puhul kaupmehi või panuste kätte, kes said ülevõtjaiks. Kolmandast teest oli kaupmeste osavõtt maitsõstkonna võlgnikkuse (Gewerkschaft). Sageli said kaupmehed kas osatähti või ostsid ülevõtte ärainimeste. Suur maitsõstuse vastu oli iseloomulik asjaolust, et oli kindlustatud kõikvõimalikke tulu ülevõttuse paigutamise summadest. Suur maitsõstes toodete vastu oli suur, see soodustas arengut.

Seoses tekstiil- ja maitsõstuse arenguga arenes loogiselt ka kaubandus. Juba ettevõtetel sajandeil oli saanud alguse suurte kaubanduskeskuste kujunemine.[53] Sarnasuse põhjaosa oli allutatud Hansa kaupmeestele, kes tootsid nii tran-

53. Энгельс, Исторические..., lk. 21 jj.

siltvaubandust nii vedasid välja saksa enda tooteid. XVII sajandil saab alguse Hansa langus, mis oli tingitud ajaloolise arengu seaduspärasustest. XVI sajandil Inglismaa, Venemaa ja Rootsi monarhiad, püüdes arendada rahvuslikku kaubandust, ostsid toetust oma kaupmeestele, ei saanud lõpuni Hansa piirilegide ja kaubateega. Hansa linnad olid säilitanud oma puhtkaubanduslikku ilme, tootmine oli vaid vähestes linnades (Lübeck). Siiski oli Hansa tegevus väga oluline, sest aitas turustada Saksamaa oma tooteid. Hoopis enam oli tootmisega seotud Lõuna-Saksa linnad, millel olid nüüdsed väga ulatuslikud kaubandussidemed. Suurim väljavoo keskuseks oli Nürnberg, mis asus metallitööstuse keskuses. Nürnbergi kaubad veeti Tšehhi, Poolasse, Lõuna-, Prussi- ja Liivimaale, mis Nürnbergi kaupmeestel oli konkurentsi piirilegide osas Hansa kaupmeestega. Ulmist veeti kaupu Itaaliasse, Šveitsi, Hollandisse, Inglismaale. Augsburgi kaupmehed olid sidemed Venetsia, Livorno, Mad-

vidi, antverpeniga.[54] Itaaliast saadi levanti puuvilla, mida töödeldi ümber Lõuna-Saksa linnades. Eriti suur oli laadade osa kaubanduses.[55] Suurimad laadad olid Frankfurtis Oderil, Leipzigis, Frankfurtis. Peale selle olid laadad Straßburgis, Nördlingenis, mis omasid kohalikku tähtsust. Erfurti, Leipzigi, Frankfurti (Oderil) kaudu toimus side Hansa linnadega.[56] Teenib mis kommertsalane tehnika. Kaubana asjatu ning kulunud raha saatmine ühest kohast teise.[57] Selle asemel tulevad vekslid allkirjadega, mille alusel ühes maa otsas äreniaanstedi summat võib nätte saada ma teises osas asuva sama firma kontorist. Seoses antiikse kaubanduse arenguga esineb ka võistlus üksikute kaubandusmaade vahel turgude ja sidemete pärast. Toodud näited tõestavad selliste mõjutuste paikapidamatust nagu pole olnud kaubanduslinnade sidemeid Põhja ja Lõuna, Lääne ja Ida vahel.

---

54. Энштейн, История ..., lk. 23.
55. Kalsanás, lk. 27.
56. Сюкияйнен - Черепнова, lk. 51.
57. Энштейн, История -, lk. 29.

muuseumi muuseumist andmed räägivad tihedast kaubanduslikest huvidest ja püsidsuhetest kaupmeestega Põhja ja Lääne vahel. Need andmed räägivad ühtlasi üldpüsiliku tuumi muuseumi profiilist, millel oli terav võitlus iseloom. Kui suurkaupmehed olid lihtse majanduslikus ja poliitilise tsentralisatsiooni pool siis väikekaupmehed ja tsunftiäristööliste asusid väljaspool separatistlikke ja rohalikke partikulaarsete huvidega mahajaäänud väikelinnades.

Väga tähtsa ja uuenähtusena oli kapitali esialgse akumulatsiooni protsess. Sellis osas olid suured teened sellistel perekondadel nagu Fuggerid Welserid. Kui XIV sajandil Fuggerite perekond mujutas endast tavalist Augsburgi kaupmeeste perekonda, siis XV ja XVI sajandil suures majanduse arenguga rikastusid nad ja tõusid tsunftiaristokraatia oligarhia hulka[58]. XV sajandi 80. aastail Jakob Fugger kujutas endast patriitsi Augsburgis selle tegevus kandis kaubanduslik-tööstuslikku iseloomu. Hiljem läksid Fuggerid üle kõigasuurõitsilisele operatsioonidele.

58. Стокмунклад - Шперлинг, lk 52 jj.

Fuggerid vaustasid rahadega nii paavste kui Euroopa valitsejaid. Tänu Fuggeritele võis Karl Habsburg saada Saksa-Rooma troonile. Fuggerite rahadega tootati sõdasid, peeti diplomaatilist võitlust. Nagu Fuggerid, nii ka Hochstetterid tegutsesid lõunarannikuvõimuga.[59] Nüüdid, kaubad, aadlinud, linnakodanikud panid oma hoiusummad Hochstetteri juurde, et igalt 100 floriinilt saada 5 floriini igaaastast tulu. Seni salalangatses lebanud hoiusummad hakkasid voolama pankurite kätte, avades seega uued uudsed võimalused. Laha mobiliseerimine ja tema muutmine tegutsevaks uudsiks kontoriks, omades seniolematu leviku ja käibekiiruse, tähendab tugevat ja tähtsat muutust. Üleminek lõunarannikulikult uudsilt kindlale pangakuudsile tähendas suurt soodustust Euroopa jõudude arengule.

Ei tohi aga unustada, et nagu see aeg leidus väikelinnades, nüüdsiikides ja maakondades, mis olid eraldatud piiritollidega, puudus tihtne vaba ja kaalujõu nõudlus ühikud.[60]

59. Энтелис, Источник..., lk. 47.
60. Стам, lk. 101.

Tööstuse areng, kapitalistlike suhete sisse-tung, senise tsunftikorra ja feodaalsuhete lagunemine mõjutasid linnade arengut, nii poliitilist kui sotsiaalset elu.

1519. a. oli Karl Habsburg saanud Saksa-Rooma keisririigi troonile.[61] Tema tähelepanu oli pöördunud Hispaaniale. Hispaania troon kuulus talle 1516. aastast. Karl V võim oli Saksamaal väike. Ta pidi arvestama pidevalt kõigaadli separatistlike tendentsidega ja pideva omavahelise vaenu ning võitlusega. Keiser sõltus nii finants kui sõjaasjades vürstidest, eriti 7. kurvürstist. Seetõttu kujutas XVI sajandi Saksamaa endast fantiliselt isesisvate alade konglomeraati. Tugevamini liikmele kuulusid vürstid, kurvürstid, tugevamad linnad, kes kujutasid endast kindlat piirkonda nii oma poliitilise kui majandusliku tähtsuse poolest. Seoses keskvõimu nõrkusega tugevnes vürstide suveräänsus ja kasutasid ülemvõimu oma valduste ja riikide suurendamiseks, olid ise väikeseas seaduseandjaks, said võgivallatagude autoriteks, ülemohtu kohtupaks.

61. Всемирная история, lk. 145.

Osa linnu oli alustanud võõrvõimule. Need linnad püüdsid vabaneda võõrvõimu alt. Võõrvõimu omavalitsus, omavoliline maksukohustuste suurendamine, pahitsiaadi despotism, kes kontrollimatult valitses enamuses linnadest, häbitu väljapressimine võõrvõimu poolt, kes saatis oma privilegeeritud linnade arvel - sellest oli palju linnades.[62]

Nendes tingimustes muutus ka ülitsunftlike klasside ja kihtide olukord.

Kõrgaadli huvigat ekaldusid võõrvõimud, kes olid saavutanud suure iseseisvuse keisrist ja omavad suveräänseid õigusi.[63] Nad alistasid alluvaid enda osa alamaadlist ja linnadest ja jätkasid vahendite kasutamist, et ühendada oma valdustega üle jäänud alad. Oma valdustes valitsesid võõrvõimud suure omavoliga, võtsid tiise maksu ja kogusid raha, kui neid summasid läks neile vaja mugavustens ja luxusesemeteks. Võõrvõimude rahavajadus kasvas koos kuludega ja õukonna kuludega. Maksukoorem aina suurenes. Ta langes enamuses lõhtrahva õlgadele. Abalisus ja mittevähetähtsam kaupluisobjektiks oli võõrvõimude käes ka õigusmõistmine. Peaaegu täies-

62. Стам, lk. 101.

63. Энгельс, Крестьянская война в Германии, lk. 22.

ti oli kadunud aadli kerkkiht. Väikeaadel läks vaste oma hinnale. Paljud neist olid laostunud, teenistud vürstide juures sõjaväes või tsiviilametis. Sõjanduse areng tegi rasketelvestatud ratsavägi kasutuse. Olid tulnud kasutusele tulirelvad. Ainus pääste vürstite arvates oli rahvaarmee. Fürstide ja linna feodaalne rüük, mis toetudes vürstile, allutas talupojad, vähendas vürstide omavoli, nende võimu ja osa poliitilises elus. Vürstite laostumisele aitas kaasa vajaduse raha järgi. Elamismaadelt võitavad maasid ei suurendanud nende tulusid.

Vaimulikkond – kesknegse ideoloogia esindaja – oli samuti rahulolematu oma ennamisega[64]. Ainult kõrgvaimulikud olid rahul, sest seni oli nende olukord muutumatu. Nad olid samasuguseid talupidegade ekspluateerijaid nii aadlikud, üleotsid neid oma võlgi suurendamise läbi-figuriga, kasutasid kõiki mõeldavaid vahendeid oma rikkuste suurendamiseks. Vaimulike kesk- ja alamkiht kaotas oma positsiooni, muutus üha enam

64. Ф. Энгельс, „Крестьянская война в Германии", lk. 24.

ülelõigsemaks, kinnitades seda oma kasraova laiskuse, harimatuse ja läbikukkumisega. Väimulikkuna vaatasid nii mõisnikud kui talurahvas teineteisele.

Enne Saksa talupoegade tõusu olid oma rahulolematust avaldanud mõtlid. 1522. a. toimus mõtlik ülestõus Franz von Sickingeni juhtimisel. Nad ei leidnud toetust ei linlastelt ega talupoegadelt, neisse suhtuti umbusuga, nähti neis isandaid ja mõhujaid.

Suure osa elanikkonnast moodustasid talupojad.

Rheini orus talupojad olid isiklikult vabad, kuid majanduslikult sõltuvad, olid sunnitud kasutama võõrandatud maad, kandma sellega seotud kohustusi.[65] Maavaldajad püüdsid koondada maad väiksearvulise hulga jõukate talupoegade näol, kes olid kindlamalt omavalitsused rentimaksma. Nii ilmus nt. mõisavalitsus. Mõisavalitsuse ilmumine viis kahtlematult külakehvistu maatajatamisele ja nad muutusid hulgamiks, kerjusteks, palgasõduriks. Väikesel osal külakeh-

65. Энгельс, История..., lk 15

vistest õnnestus tööd leida linnas, kus nannas ilmnema ülerahvastus ja tööd mitte leidvate töötajate ülekülluses. Meieri valdus sai juriidilise tunnustuse. Mõisnik sai võtta maad ära valdajalt vaid vabatahtlikult. Meieri valdus ei jagunenud pärimisel, vaid ühes valdajaus sai üks poegadest. Kõrvuti Meieri valdusega asusid mõlemahõõtsu väiksed majapidamised. Neil polnud mitte alati liikumise ja ümberasumise õigust.

Lõuna ja Edela-Saksamaal talupoeg sõltus mõisnikust nii pärisõiguslikult kui kohtuvõimust ning selline võimu koondamine tegi mõisniku väikeses valitsejaks oma valduses.

XVI sajandi I veerandil algab talupoegade olukorra tendentsi halvenemine.[66] Arenevad rahamajanduslikud suhted nõudsid feodaalse maavalduse laiendamist algas feodaalide pealetükkiv agraarsuhtes. Mõningad talupoegade kohustused hakkasid vastu asendatud rahalise maksuga. Need ajaloolised andmed tõendavad selgesti mõisnikust. Mansu.

---

66. Смирнов, Очерки..., lk. 62

ei kaotatud ja ta säilis, lõo tegemist nõuti samuti.

Immunesid kundsuvalt nii õtsed kui raud. sed mannud talupoegadel.[67] Mõisnikud, püüdes oma võimu laiendada, määrasid mansse kogu mõlale, sega ka lihtvabadele. Et tule awata, et on tegemist avaliku õigusliku institutsiooniga. Päisorjuslikku korra tugevamise side feodaalse võimu laienemisega seisnib selles, et feodaalsed võimud, kaotades talupoegade päisorjuslikku seisundit, avaldasid survet talupoegadele, laiendasid nende kohustusi.

St. Peter kloostri poolt oli määratud, et tema valduse muhuvas Schwartzi mõisas võõras inimene, kes on asunud kloostri valdusse, peab täitma nõiki kohustusi nagu teiste kloostri alamatega pale aastast paigalmaksmist.[68] Tema lapsed loeti päisorjuslikeks, kuna sündisid kloostri alal. St. Blazien kloostri Weistümi (talupoegade õigusnõjutus, kohtumäärused, majaõiguslikud korraldused) nõuti ära vaba naise seisundi, kes abiellub päisorjusliku talupojaga, nende lapsed kuuluvad kloostri allumate hulka.

67. Смирнов, Окрепостной состояние..., lk. 151.
68. Sealsamas, lk. 152.

Peale otsest maksude oli rida kaudseid maus - sillamaus (mõisniku maadel oleva silla kasutamise eest), te-chu kündimaus, kaalumaas, kaijamaas, veskimaks.[69] Peale selle ei saandus kohustuslik kümnis kiriku jaoks. Talupoegadelt võeti ära võimaluse kajastada looni kogumaana kõlvikutel, oli kehtestatud kalapüügi- ja jahikeeld. Talupoegade kaebusest Ochsenhauseni valduses olevat 3 külast nähtub, et senjoor püüdis laiendada oma loomakasvatust talupoegade arvel, saates senise 3-4 looma asemel kogumaana kaijamaale 20-30 looma tekitades kaijamaade puudust.

Antiikne oli paaritud talupoegade valdusõiguste[70] senine päriliku maavalduskistum oli üle nimenas tähtajalisele valdusele. Ka tähendas loobumist pikaaegsed rahaarundist, mille maalne võõritus alipõdevale laugusle allutatud. Selle asemel püüti sagedi muuta valdustingimusi et saada maksimaalset kasumit talupoegade majandist säilitades samal ajal ruudi produktse suurenemise. Renditin-

---

69. Стоклицкая-Терешкович, lk. 63.

70. Смирнов, Очерки... lk. 57. → Die Correspondenz des Schwäbischen Bundeshauptmanns Ulrich Artzt. Zeitschrift des historischen Vereins für Schwaben und Neuburg, Augsburg 1879, 1880, 1882. #896.

gimuste muutumise tõttu juhul, kui oli surnud endine maakasutaja. Selles, et talupoja maa pärandus jääks edasi maakasutajaks, tuli mantra päranduspärase pärima looma hõõl maaomanikult-feodaalilt, et talupoja pärandid pääseks päranduse juurde. Kui selgus, et antud karjaloom polnud pärima päranduspärases, nida surnu maha jättis, võlgnõu ei pärima loom, vaid võlgnõuet ei tagastatud.[71] Sagli ei piirdutud pärima looma äravõtmisega vaid võeti tihti 1/3 liikuvast varandusest (Dritteiligkeit).[72] Kõik tähtajad ja kohustused, mis pandi pärijale või mõne maavalitsejale näitavad et pärast surnu valdaja surma renditinginimesi oli tunduvalt halvemad, kohustused olid surnuaed. Edela-Saksa materjalides tuuakse näiteid, kus päranduspärasu ei võetud mitte ainult üks, vaid 2-3 sarja pealt juhul kui päriskasutaja kohtukäsu ei olnud ühes isikus.[73] Lapsõr võtis karjaloom, fogt-pärimad riided ja surnu relvad nagu see oli Unagrugen

71. Смирнов, очерки, ск. 79.
72. Смирнов, О крепостном состоянии... ск. 163.
73. Смирнов, очерки... ск. 78. → F. L. Baumann, Anton Zur Geschichte des Deutschen Bauernwesens aus Oberschwaben. Freiburg, 1877, AE 1800 §29, lk. 215.

külas Stühlingenis.

Talupoegade maavaldusõiguse kaitsmine ei taganenud vanemaist kehtivaist juriidilistest normidest. Kui ei õnnestunud ignoreerida õigusnormi täielikult, tehti seda kaudsel teel, et taanstada pärandus juurde pääsemist.[74] Talupoeg pidi oma elujaoks tasuma rände normist, maksma makse pärandlõive sündmuste (abiellumine, surma puhul). Talupoja enda surma puhul ei puutunud mõisnik talupoja pärga lasta maavaldajaks, tegi nagu ise soovis, ajas isegi niinimá surnu pereliikmeid ei andnud võimalust isegi isa poolt antud vilja konstateerimiseks.

Teotöö tegevdamine, ammunustatud ja muu kohustuste väljamõtlemine, hoonekohtade ümbruse ümbermõõtmine jõhi ja kalapüügi õiguse kuritarvitamine, ammunustatud töökäe sõlmimise ettekirjutamine, talupoegade õiguste piiramine enda poolt toodetud produktile pidi äärmuseni kergendama olemasolevaid külategemise koodaale ikke talumaaks.[75]

---

74. Смирнов, Очерки ..., lk. 78 → F.L. Baumann, Acten zur Geschichte des deutschen Bauernkriegs aus Oberschwaben, Freiburg 1877, #100, § 29, lk. 215.

75. Сталь, lk. 101.

Talupojad esitasid kaebusi mõisnike peale[76]. Sageli need kaebused muutusid välja töstatud nõudlikeks, mille alusel võisid teinuda läbivaatamised. Toodud materjalidest nähtub, et pärisorjuslikku seisundi põhitähtsus ei seisnud mitte regulaarsetes kohustustes, mis olid seotud selle seisundiga, aga selles, et ta oli aluseks seigööri õigustele lahendamisele maale ja talupoegade vabanduselt, andis võimaluse tösta neilt kohustusi. Mõnikord, vastates esitatud kaebustele ei lükanud ümber faakte, vaid otsisid juriidilist õigustust neile[77]. Armastatud põhjenduseks oli viitamine vanadele tavadele ja nende tavade lõikumale. Osa mõisnikest aga viitab ühtlasi sõnadele, mis on talupoegade kaebuse objektiks ja on seisu seatud pöördumul talupoegadega. Teeb väga olulise mõtlemise: miks siis talupojad just rahul kommunaalse sissesatud korraga? Mõisnike pealtkuulamine seisukohale talupoegade õigustele on siis ilmne ja nende poolt väljamõeldud põhjendused nii väärad. Talupojal. nadus hoi oma maa kau-

76. Смирнов, О крепостном состоянии ... lk. 158
77. Смирнов, цитир. — , lk. 53. = F.L. Baumann Acten zur Geschichte des Deutschen Bauernkriegs aus Oberschwaben, Freiburg 1877, №62.

nise vastu, sest mitta võtis ette abinõusid maaviljanduse parandamiseks, summendid ka tasa kohustused. Talupoeg pelgas viimased et teda päälle sellest maatükist ära ei aita mis mõisnikul temale tahtmine kohustusi summendada.

Seega näeme, et kapitalistliku suhete süvenemine külasse viis tugevate muutusteni külas. Talupoegade olukord halvenes tervikuna. Arvestades XVII sajandi põllumajanduse taset, oli talupoja väike majapidamine allutatud loodusestihkiale, samuti mõisnikule julmale omavolile. See tingis talupoegade laastumise, põgenemise mõisast, summendades kerjuste ja hulkurite hulka, talvendades linnade linnahalva olukorda kuues tõsiselt ülemäärase. Kuna talupojasmoodustasid arvuna nasi, siis olid nad ollaks klassiks, kes võis asuda reindma olukorra parandamist. Linnade elanikkonna võime jagada kolme gruppi.

Linna elanike kõrgkihi moodustasid patriitrid.[78] Nad kuuluvad linna nõukogu liikmete perekondade hulka, võtsid

---

78. Энгельс, Крестьянская война в Германии, lk. 26 jj.

osa rae istungitest, olid kaaranud täht-
samad ametnikud, rikastasid linna tulu-
dest, ekspluateeris linna keskkihte ja lih-
nakehvitsejat, samuti linnale kuuluvaid
talupoegi sama julmalt kui nõiasinna,
kusjuures lisandus neile omane büro-
kraatlik pedantsus. Nad tegelesid liig-
kasuvõtmisega, spekulatsioon, privilligi-
dega kauplemisega, võtsid ära vogumaa-
lalt nõlvikute kasutamise õiguse, kasu-
tasid neid aladel enda rikastami-
seks. Linna patriitsiaadi kuuluvusega
finantsalal ulatusid suure summa-
dest arvepidamine oli selgi ajal, et
kuritarvitusi vajata.
Linnades suurenes varanduslik dife-
rentseerumine. Perioodil 1498-1554 a. suu-
renes Augsburgis maksumaksjate arv
54%, samal ajal vaeslaste inimeste
arv koguni 98%.[79]
Linna keskkihi moodustasid ikkagi
linnakodanikud, suuremate tööstuste
omanikud, kes olidendale kaaranud täht-
samad kohad tööstuses, ekspluateerisid
sälle, õpipoisse ja vaesemaid tööstuse meist.

79. Стокманн - Черепковец, lk. 59.

reid. Linnaosadanides oli kõrge enam organisatsioonid jõuns.[80] Näis, et sellistel tingimustel võiks linnaosadanides pretendeerida juhikohale võitluses feodalismiga. Siiski oli feodaalne linnaosadanides ebaühtne, oli huvitatud piiritsimustest, ei näinud enda ees laiu poliitilisi ülesandeid. Tema nõudmised olid puhtmajanduslikust baasist. Ta nõudis monopolilise ettevõtlusest linna omavalitsuse üle osavõtte seadusandlikust võimust, patriitsiaadi võimu vähendamist. Maaomanikuline osatus võimsaks tõrjutama linnaosadanidese käes. Ta aluntas endale valemaid tuntsiinimisi, kes kaotasid järkjärgult oma majanduslikku iseseisvuse ja läheneid sellsundilt palgatöölistele.[81] Varasemalt ebavõrdsust summendas suurformaadi tegevus, ne paisatesena pantooriad ülemaa, nimetsid odavamaks kaubakäivet. Linnaosadanidesel oli küllalt raske võistelda suurformaadiga. Isiklikult langes ka linnaosadanides ridadest ärinimesi dilettantide hulka. Diferentsiumise karmust annavad tunnistust andmed Augsbur-

80. Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, lk. 27.
81. Сталинградская - Терлинковичь, lk. 53.

gi linna kohta.[82]

aasta	50-100 florini	100 ja enam florini.
1498	23	9
1512	39	29
1526	49	40

Tsiteeritu arv, kes tasusid varanduslikku maksu.

Linna augsburg oli üks ametnimaid linnas, kelletis siin varanduslik diferentseerumine linna kaudu. Kuigi suurem osa nimetatu arv kes maksid maksu oma varanduselt, oli varandusetu inimeste arv veelgi kiiremalt suurenemas (vt lk. 38). Diferentseerumine ilmneb ka töötasudes, neida maksti kõrgematele ametnikele. Kasvab vahe kvalifitseeritud ja kvalifitseerimata töölise vahel. Kolmanda grupi linna elanikkonnast moodustas linnavalvurid.[83] Siia kuuluvad kodanikud, kes olid kaotanud oma koha ühiskonnas. Siia olid ühendatud vana feodaalajastu bürokratiseerunud elemendid nii kõrgema kodanluse ühiskonnast alamate kihtidega. Plebeide hulgas võib eraldada 3 moodustist. Ühelt

82. Энгельс, lk. 136.

83. Энгельс, Крестьянская война в Германии, lk. 28

poolt vaesemad tumftiliikmed, kes põhimõttelegidega. olid sõbad linna kooniga, teiselt poolt külaelust tulnud laostunud talupojad. Nendega liitusid tumftiseltsid, kes oma ülesandelt läheneesid proletariaadile. Kuigi käsitööliste olid küllalt organiseeritud plebeide hõlmata, unustas ta tumftipiirangutest enda vaesust, nende peeretiline tähtsus oli madal. Enne Saksa talupoegade tõusu astus plebeilik opositsioon poliitilises võitluses hästi partiina, vaid näitamaks, võõrimisega tegutseva, mõõdava jõuguna, kes on linnaomavalitsuse opositsiooni sabas. Ülestõusu ideestatuse puhul saab ta partiiks, kes on iseseisev hiivõid, hiivõid ta esitab omapoolseid nõudeid, oma eesmärgi pärgnib talupoegadelt. Ainult Thüringis T. Müntzeri mõjul saab ta ülemaalise nõigi ülejäänud gruppide üle ise võtid osa liikumisest. Eriti suurneb XVII sajandil hulkuvate ja rahutute hulk 811 tulenevate hulka saatusid need talupojad, kes olles majandusliselt laostunud, desolaatsuses, põgenemaõue külast. Nad loovad leida

811. Смоленцукая - Шрамковец, lk. 57.

tööd linnast, mis hõlmas väiksest kvalifikatsiooni või hoopis kvalifitseerimata tööd. Selleks võib XVII sajandi I veerandil leida osasa linnades eriliisi seaduste- kujuste seadusi, millel oli kahesuguune ülesanne - takistada kujuste ja hulkurite sissevoolu linnadesse ja reguleerida nende vaeste olukorda, kes elasid juba linnas. Eriti iseloomulikud on Augsburgi linna kujuste seadused. 1512.a. Augsburgi võimud andsid eri määruse linna väravavalvele, kus nähti ette karmid abinõud linnatulvate kerjuste ja hulkurite suhtes. Saasa võitlesid hulkurite ja kujustega selleks rakendatega nagu häbimärgistamine ja isegi surmanuhtlus. Kuigi ei õnnestunud elada ainult almuste palumisest. 1791.a. reglament nõudis töömuudi täitama 12. eluaastast, piirse 14 eluaastast. 1572.a. seadus vähendas vanuselist piiri 10. eluaastani nõlemaal.[85] Kuid ka need vahendid ei suutnud vähendada kerjuste ja hulkurite arvu, keda tekitas üha tiivenev prodaalühistuuna lagunemine. Talupoegade tõjä ajal

85. Ennuetite, lk. 139.

vaesed täitsid ringi mõned kvartalid linnas. Linna ühvandavamalt laenab kõrgemat liiklevahva juurs nõue tootada rikaste ekspropriseerimise ja varanduste jaotamine vaestele.

Selga XVII sajandi Saksamaal olid kõik kihid rahulolematud. Kõigikihid püüdsid oma senist võimu ja rikkust säilitada ning suurendada. Alamkihid olid aga viidud äärmusseni, kaotasid oma olmelise vadinaalsest muutmist. See tingis ebaühtsuse koondumise ühtse või ühtse ühtse kaitsens.

F. Engels kirjutas: „Mitmesuguste seisuste vägivaastumine nende ühtse kaitsens või nende vastu tõi, tõsi küll, suurte raskustega ja vaid ligikaudu samas vahvas kontsentreerumisse 3 suure laagri ümber: katoliku ehk reaktsioonilise, luterliku ehk liberaalsedaalik-reformaatorliku ja revolutsioonilise."[86]

Reaktsioonilise ümber koondusid kõrgaadel, kõrgvaimulikud ja linna-

---

86. F. Engels, Крестьянская война в Германии, lk. 32.

de patriitsid. Seega olid need elemendid, kes olid huvitatud olemasoleva korra säilitamisest. Reaktsioonilleeri ideoloogilises juhiks oli katoliku kirik, kes igat väljaastumist feodalismi või katoliku kiriku vastu tõlgendas kitsendusena.

Linnaomanduslik-reformaatorliku leeri kuulusid alam-aadel, linnade kesk- ja osa ülemine viiest, kes lootsid rikastuda kirikumaade sekulariseerimise arvel. Selle leeri ideoloogilises juhiks sai Martin Luther, kes 1517. a. astus Wittenbergis välja oma 95 teesiga indulgentside müügi vastu, mida toetas katoliku kirik paavst Leo X käsul.[87] Luther sündis 1483. a. Eisleben linnas linnaomanduslase perekonnas. Erfurti ülikoolis õpilasena tutvus Luther humanistliku liikumisega. Vastupidiselt katoliku kirikule õpetõdis Luther näidata, et kirik ja vaimulikkond pole vahendajad jumala ja inimese vahel, et inimene saavutab õndsuse oma tõega. Luther nõudis oma kiriku ümberkorraldamist vastavalt linnaomanduslase soovidele, kes

87. Всемирная история, т. 167 ff.

nõudis kiriku odavaks muutmist. Ta ei näi olnud selgeid sotsiaalseid vastuolusid, vaat leb mitmesuguste ühiskonnagruppide kui teiste täiendavaid tervikut osasid ei näinud käsitöölisi ja talupoegade kihistumist.[88] Luther järgi saavutatakse lunastus Kristuse poolt sellest ka õpetus jumala lunastavast sõnast. Luther nõuab jumala armu poole pöördumist usu kaudu, pöörab suurt tähelepanu kiriklike kombetalituste täitmisele. Võrdsus on vaid usulistes küsimustes. Samal ajal ei tohtivat õigeusklikud Luther arvates muutuda ei on ka ühiskond ja seadus. Tuleb alluda võimudele mitte nõuda sotsiaalseid muudatusi. Võime kuulus sõnadele saga varanduski. Luther kallaltungid katoliku kirikule ja tema reformatsiooniline tegevus ei ulatunud teda vastuvõtmast olemasolevat korda ja alla ustav võitlde võimule.[89] Iuga Luther pühab tunnistada nii jumalat kui mammonat. Tal pole midagi selle vastu, et mõjukaid endast demagoogi, et mitte rikkuda suhteid

88. Энгельс, исторические..., lk. 85
89. Проскуряков, lk. 68

talupoegadega.[90] 1525a. kui talupoegade jõud olid lüüa, on Luther see, kes uudsub rüüste tapma ja vangistama ülestõusnud talupoegi. Juba 1525a. apellaras on Luther oma nõjn täielikult naotanud Thüringi talupoegade hulgas, sda näitab ülemhalt tema ebaõnnestunud agitatsioonireis[91].

Kui Luther, alles tõstnud oma võitlusliipu, piirdus võitlusega usulistes küsimustes siis laiad rahvamassid nõudsid enamat. Revolutsioonilen, kuhu kuulusid talupojad, linnamehoistu, käsipaljutangemale, nõudsid sotsiaalse elu ümberkorraldamist Saksamaal. Lahoas ootas vihatud feodaalkorra kõrvaldamist, mõistsid reformatsiooni kui sotsiaalset revolutsiooni. Selle eest eriti rõhulisegi sai Thomas Münzer.

Juba XV sajandil ja XVI sajandi algul toimuvad Saksamaal talupoegade rahutused, mis enamgi olid kohalikku tähtsusega. Nii toimus 1476.a. Ida-Frankimaal

90. Kautzky, ca. 259.
91. Seabiamas, lk. 269.

talupoegade väljaastumine Hans Böheimi juhtimisel, millest võttis osa üle 30000 talupoja[92]. 1493. a. Ennis Elsassis talupoegade salaliit, millega liitus ka linnaosa hulga kuulsaid rahvast.[93] Salaliidu sümboliks sai talupoja king, sellest tuleneb liidu nimetus - Hornnikg. 1502. a. tekkisid taolised ühendused Speieris. 1513. a. Ennis liskumine Württenbergi territooriumil, mis sai nimeks „Vaene Konrad"[94]. See oli ettevalmistavaks etapiks Saksa talupoegade sõjale. Sotsiaalsed vastuolud olid jõudnud sellise punktini, kus lahenduse võis tuua vaid sotsiaalne revolutsioon. Vastuolud viisidki Saksa talupoegade sõjani. Saksa talupoegade sõja kui varajase kodanliku revolutsiooni omapära seisnebki selles, et revolutsioonilisi moodustavad talupojad ja linnakehvistes, kes on alles ülemineku proletariaadina, on alles mujimeenas proletariaadiks.

Väga tähtsa koha omab sellel perioodil talupoegade ja linnakehvistu ideo-

92. Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, lk. 54.
93. Sealsamas, lk. 47.
94. Всемирная история, lk. 153

loogi Thomas Münzeri tegevuses. Tema kujuneline rahvareformatsiooni juhtes, tema ühiskondlik-poliitilised vaated on aluseks paljude ajalooliste uurimisobjektide, kes on andnud huvi ühiskondliku mõtte arengu vastu, et selgemalt mõista kaasaegse proletariaadi osa ja ülesandeid.

II peatükk.

T. Müntzeri elu ja kujunemine radikaalreformatsiooni juhiks.

Saksa talupoegade sõjas sai kinnakehvistu ja talupoegade ideoloogiks Thomas Müntzer.

Thomas Müntzer sündis 1490.a.[95] Stolbergis kaevuri jalamil. Tšehhi ajaloolane Vadav Husa teeb järelduse, et Müntzeri isa pidi olema Stolbergis münditöö juhtija.[96] Sellest tuleneb tema perekonnanimi. See on küllalt iseenäoline, sest Müntzerite perekond lahkus 1502. aastal Stolbergist, kui seal lõpetati münditöö juhtimine, ja siirdusid Quedlinburgi. Ilmselt on Müntzer päritolult suhteliselt jõukast perekonnast. Kuigi on vä-

---

95. Seidemann, lk. 1. Osi autoreid annavad sünnidaatumiteks kas 1493, 1498a. O. Brandt annab sünniaastana 1488 või 1489a. Ta annab ka oletatava kuu ja päeva – 20-21 detsember. Siiski 1490a. tuleb iseenäolisemana, kuna suurem osa uurijaid annavad 1490. a.

96. Zeitschrift, lk. 1686

ga väike teada Müntzeri elu varasemast perioodist on kirjade katkendite põhjal selgunud, et tema ema jätkis kalle surres külalt sõnre päranduse.[97] Seidemannilt on legend, et Stohlbergi krahv on laenud tüdrukut Müntzeri isa. See aga ei vasta tõele, sest 1524. a. 3. septembri kirjas Famulusele käsib ta viimasel tema ema ja tema juurde.[98] 1506. a. astus Müntzer Leipzigi ülikooli, kusjuures matrikliisse märgib „Thomas Müntzer de Quedlinburg".[99] 1512. a. on ta Frankfurti ülikoolis Oderi ääres. Usna oletab, et see ootamatu lahkumine Leipzigist on seotud salaliidulga Magdeburgi piiskopi Ernst I vastu.

1515a. saab Müntzerist kunstide magister ja teoloogia bakkalaureus ja ta saab koha Frohsasse Aschersleberi lähedal ühte munkadeostrisse.[100] 1517. a. saab ta õpetajaks Martini gümnaasiumis Braunschweigis.[101] 1519. a. läheb ta kaplaniks bernhardiini ülesstrisse Beutitzis Weißenfelsi

97. Briefwechsel, № 14, lk. 14-15
98 Usalsamas, № 68, lk. 91.
99. Zeitschrift, 1686. 100. Каутский, ск. 236.
101. Seidemann, lk. 3 jj.

Tartu Ülikooli Raamatukogu
ARHIIVKOGU

juures. Bentifyis kasutab Müntzer oma aega lugedes ja õppides. On säilunud ridu mille on tellitud raamatute loetelu.[102] Sema poolt tellitud raamatute hulgas on Tauleri, Florese Joachimi jt. tööd, samuti kiriku ajaloo ja kiriku-õiguse probleeme käsitavad tööd. Sel perioodil on Müntzer veel veendunud katolikluse õnna vaadetelt.

Müntzeri tähelepanu köitsid XIV sajandi müstikute Florese Joachimi ja Tauleri tööd. Kodanlikud ajaloolased on rõhutanud eriti nende mõju Müntzeri ühiskondlikele ja religioossetele põhiseisukohtade kujuneemisel. Võib öelda et on mõlemalt suuri erinevusi nende vaadete vahel, kuid mõndagi on Müntzer nende õpetusest poldanud. Siibi tõlgendamise kuitodi on Müntzer omandanud Florese Joachimilt. Joachimil läheb ajaloo areng läbi kaheast ajastust jumala ja perioodi läbi pehme pojalise kuuleksa jumala poja perioodi vaba kristlaste[103] sõprade vahel püha vaimu perioodil.

---

102. Briefwechsel, № 9, lk. 8

103. Смирин, Народные реформации, lk. 154 jj.

I periodil valitsevad usega kirme ja seadus, II periodil - usk ja kuulumus, III periodil - armastus ja vaba tänulikkus, mis on vaba seadusest ja igasugusest ette-kujutusest alandlikkuse ja kohustuse üle. Müntzer ei nõustu sellega, kuna ta mõjutas endale inimmõistuse tänusliknust ette teisti. Eriti said kriitika osaliseks vaated seadusele ja jumalasõnalikkusele. Erinevalt Joachimist kinnitab Müntzer, et armuaeg piib seadusa tähtsuse kasvule. Selle all mõistab ta inimeste kohustuste ja tähtsuse kasvu ja tema antivsetosa üldse. Ta ei loe kanni moraalse elu nõuet ja võrgit vastutastunnet teadvuse piiritiviseks astmeks. Erinevus Joachimi ja Müntzeri vahel väljendus ka suhtumises kiriku[104]sse. Müntzer suhtus ränsmõiselt kirikutavadesse ja religiooni välisesse külge, andes neile praktilise tähtsuse, tunnistades neid kui aute, mis aitavad omada religioosseid ideid. Tähtis on vaid vaimulik sisu, mitte väline aut.

Ka J. Tauleri tõsd ärataisid Müntzeri

---

104. Смирин, Народная реформация, lk. 163.

tähelepanu. Tauleri juurest leidis Schützer õpetuse jumalaotsingist.[105] Tauler väitis, et maises elus puutuvad inimesed ainult osaliselt kokku õndsusega, mis saab neile osaks peale surma.[106] Schützer ei nõustu sellega. Schützeri tõde mõnegagi kohtades on terminoloogia, stiil ja tõlgendus niivõrd sarnane Tauleri omale, et on raske rasket eraldada.[107] Ka on palju ühist veel Schützeri ja Tauleri väljaarutustes kiriku tavade vastu, kuigi Schützer teeb seda teravamalt. Tauler tunnistab kiriku korda ja vajalikkuse niivõrd, kuivõrd iseliku sisemise täiustumise tee osutub raskeks.[108] Vajalik peab näitama talle alluvale inimesele õiget, tõelise tee, kuida see ise ei suuda leida. Tauleri juttusid vutlesid Schützerit iduga inimese autivust osast ja tahtevabaduse piiritsõbiga täiuslikkuse saavutamisel.[109] Inimeselt nõuab Tauler vaba tahte sunnanist jumala heaks, kes aitab teda nii ainult hingelisel,

105. Brandt, lk. 24.
106. Смирин Народная реформация, lk. 222 → J. Tauler Predigten, B II, lk 171
107. Sealsamas, lk. 174.
108 Sealsamas, lk. 204.
109. Sealsamas, lk. 221

vaid ka väliselt sihikindlalt loodud maailmas.[110] Tauleri järgi inimloomuse muutmine peale inimese esimest patulangemist ei tule võtta selles mõttes, et kogu inimesegu tehti olemuselt patuseks ja neeluks igavesele hukkamisele, vaid selles mõttes, et inimloomus muutus pahelisusele kaldunuks. Seda Tauleri seisukohta pooldas ka Müntzer. Varem oli temagi Tauleri religioon seisab neile mõtted ja patuse maailma salapärases päästmises, aga inimese sisemise mina vabastamise Jumalikus kindlustamises elava ja tegutseva välise inimese või neile selles mõttes, et viimane oleks kõrvaldatud, kuna juurutroon kadestatud. Seda valitsemist välise mina üle saavutatakse kiriku ja vaimulikkuse ja sakramentaadi abil.[111] Põhjendatuse tähelepanu on sellele, et Tauler lugeb inimese sisemised puudel vahetumalt Jumala universaalsele, nõudis Müntzer inimese kogu individuaalsuse alistamist Jumala tahtele.[112] Müntzer kõrvaldas sakramendi elemendi jumaluse mõistest, eitas inimese pagemist sisemisest ja välimisest minast. Ta.

---

110. Смирин, Народная реформация, lk. 190ff.
111. Kalsamas, lk. 205
112. Kalsamas, lk. 221.

hõudis kogu maapealse elu täielikkuse realiseerimist ja nendes raamides sujutas ette juutalud. Isega Tauleri müstika terminid ja kategooriad muutusid Müntzeril tema revolutsioonilise sotsiaalse õpetuse väljendusvahendiks. Tauleri juttudest oli enim mõju Müntzeri jutlustele ja pamfletide ülesehitusele, kasutati piderat vastandamist.

Hoolimata sellest, et Müntzer on mõndagi võtnud müstikutelt tõe vormilises osas, ei ole ta oluid kunagi iseendi eesmärgiks. Tutvumine müstikute tõdedega pettus ta neis. Lutheri poolt muulutatud seisukohad saatsid Müntzerit, kes otsis leid Saksamaa seoses ühiskondliku korra muutmises.

1519. a. algab Müntzeri tutvus Lutheriga Leipzigi vaidluste ajal ja ta muutub pagi[113] vaimustatud poolehoidjaks. 1520. a. algul pidas ta läbirääkimisi Zwickaus magistraadiga koha asjus.[114] Tänu Lutheri abile sai ta koha Zwickau Maria kirikusse Egranuse asemel, kes oli 6 kuuks puhkusel. Peale Egranuse tagasitulemist 1520. a. sügisel läks Müntzer tõsle Katariina ki-

113. Hochverursachte Schutzrede, Brandt, lk. 187.
114. Seidemann lk. 3 jj.

kikusse, mis oli kalevimanufaktuuri töötajate ja maatööliste kogudusse kirik.[115] Zwickaus sai Müntzer sellest, kellest ta oli oma loomu poolest - rahva juhiks, vaimulikku osa ei võinud teda rahuldada.[116] Zwickaus võttis ta osa anabaptistide sõnumitoojast, kelle juhatas Nicolas Storch.[117] Nad jutlustasid kahte kohtu seadmisest ja tuhandeaastasest riigist, mis tuleb peale hirmsat kohut. Nende kujutluses hirmus kohus võttis rahvarevolutsiooni kuju. Storch pärines kaugelt perekonnast, kes sellel ajal oli majanduslikult laostunud.[118] Storchi isa Peter on nõudnud palumud väikeste võlgade tasumise edasilükkamist, kuna ta ei suuda neid tasuda. Storch ise on käsitööline ja ka isa juures õppinud kangru ametit. Juba oma esimesel jutlusega Zwickau Maria kirikus astus Müntzer võitlema prantsiskaanlastega, kes nägid temas tõsist vastast ja nõudsid ka teda vastavalt. Müntzeri poolt esitati nõue, et jumalateenistus toimuks Saksa keeles, vaimulike alandamine

---

115. Kautzsch, lk. 237.
116. Ullmer-Mixaňob, lk. 185.
117. Nicolas Storch - kangur, kiljus maatööline, anabaptistide juht, Müntzeri kõjul propageeris rahva ülestõusu.
118. K. Steinmüller, Zur Lage der Zwickauer Tuchmacherei zwischen 1776-1830 jahre „Die Frühbürgerliche Revolution in Deutschland", lk. 223.

ühiskonnakihile tasemele – see nõuk häv-
tas vähemalgi valitsevatele, mida katoliku
kirik veel püüdis võhutada.[119] Luther jõudis
väljakuulutada reformatsiooni põhiprintsii-
pe, mis Müntzer edasi arendama.[120] Zwickau
magistraat ei pöörand esialgu Müntzeri te-
gevusele tähelepanu, kuna magistraadi liik-
mete hulgas oli palju neid, kes ootasid Luth-
erilt endalt radikaalsemat tegutsemist. Pea-
gi selgus, et Müntzer võitleb mitte ainult rad-
ikaalsete vahendi-tega, vaid terviket seisuoh-
tadest lähtudes. Liitudes Zwickau anabaptis-
tega, ei võtnud Müntzer üldgi omaks nende
vaateid (taasristimine) ja alistas anabaptis-
tid oma mõjule. Kodanlikud ajaloolased
püüdsid näidata Müntzeri ainugut mõi teistes
mõjul teinuvat protesti näidavad et Münt-
zer oli Storchi mõju all (Lohmann). See ei ole
õige.

Juba Zwickaus olles ootas Müntzer Luthe-
rilt radikaalsemaid samme, sai aru, et
reformatsioon peab muutuma rahva-
reformatsiooniks.[121] Müntzeri arvates Luther

---

119. Проскуряков, lk. 67.
120. Смирин, Народная реформация, lk. 69.
121. Цимерман, История..., lk 137.

peamine viga seisis selles, et usk oli talle nõuk tegevus - niitte midagi.[122] Müntzerile ei meeldinud Lutheri eluvaatlikkus ja vaheplgliselus. Samal ajal Luther jälgis hoolega Müntzeri tegevust. Talle ei meeldinud Müntzeri revolutsioonilised püüded, mis Lutheri endale tegevuseks võisid vajalik tunda.[123] Luther nägi, et Müntzerist võib talle peavaenlane kujuneda.

Kuna Zwickau anabaptistid saatsid vastuolus Zwickau magistraadiga, sunnitsi nad lahkuma linnast. Koos nendega lahkus[124] 15 aprilli õõl 1521. a. Zwickaust ka Müntzer.

1520. a. juunis ilmus III paavsti bulla Lutheri vastu, mis oli veel nõrkuse oma tõsiselt![125] Lutherile anti nõnaalus vahetseda oma tegevust 60 päeva jooksul. 1521. a. Wormsi riigipäeval nõudis Karl V ja vaatalune vaimulikud Lutherilt lahkulöömist oma õpetusest[126]. Luther jäi kindlalt oma õpetusele. Anti välja Wormsi edikt, millega nõuti Lutheri tuste hävitamist, ta ise kuulutati väljaspool seadust olevaks. Ka edikt kehtis ka Lutheri poolehoidjate kohta.

122. Цимермаан, lk. 170
123. Kalsamas, lk. 187
124. Meusel lk. 143.
125. Просунякова, lk. 45.
126. Всемирная история, lk. 172.

1521. a. suvel sõidab Müntzer Prahasse[127], kus ta tahtis luua sidemed hussiitide revolutsioonilistest traditsioonidest jõuavate böömi vendadega.

Suureks probleemiks on küsimus, millal lõi Müntzer lõplikult lahku Lutherist. Osa ajaloolasi (Smirin, Kautzny) väidavad, et murrang toimus Zwickaus viibides. Teised ajaloolased O. Clausa väidab, et lõplik lahkulöömine toimus Praha perioodil.[128] Clausa tuletab siin Müntzeri allakirjutusele „Emulus Martini." Seda tõlgitakse mõnikord selliselt, et Müntzer tahtis rõhutada, et juba Zwickaus oli Müntzer lahku löönud lutelused. Clausa väidab, et XVI sajandil tõlgitseti seda mõiste kaasaaitaja, haaralane.

Peab mainima, et järsku muudatus Müntzeri vaadetes ei ole mõeldav. Eeldused lahkulöömiseks kujunesid Zwickau perioodil, lõplikult võis see toimuda Prahas. Tõenäoline võib olla ka see, et Luther pidi Wormsi ediktist ja paavsti bulla põletamisest läks vaya Wartburgi lossi, ei asunud võtmata Müntzer tale.

1521 a. tuostas Müntzer rännakuil böömi-

127. Смирин Народные реформации, lk. 80
128. Zeitschrift, lk. 687.
vt. ka Briefwechsel, lk. 139.

maal.[129]

Zwickau perioodil, alles pettunud 14. sajandi müstiliste õpetuses, pürgis Münzer liiga tahtust oma revolutsioonilisele õpetusele tšehhi[130] revolutsioonilise traditsioonidega sidet luues. Mitte ükskõigi senitundmata õpetustest ja ühiskondlikest liikumistest ei omastanud Münzer ellest nõrgit ajalolust tähtsust kui hussitliikumisele, eriti selle taboriitlikule voolule, mis tundmas osas vastas tema meelsusele ja programmile.

Nagu Münzer nii ka taboriidid pidasid reformatsioonilist pööret kui I etappi maailma pöördes, mida järgnevad jumala poolt valitud.[131] See on ettevalmistav etapp Kristuse tulekuks. – Lõpliku jumalariigi kehtestamisele 1420.a. oli kuulutatud taboriitide poolt maailma lõpus ol. olnud oleva aeg lõpuks, millal jäigamatult valitsevad kuningas ja kuningad tõmmatud. Taboriitide teoorias räägitakse, et juba nüüd saabub tasanemispäev ja kättemaksuaasta, millal patused ja jumalavastased hukkuvad kogu maailmas tule, mõõga, näljahäda, maavärinate, maduda ja tuhaprohvetite

129. Lohmann, ek. 18
130. Смирин, Народная реформация, ek. 229 jj.
131. Kalkmann, ek. 231.

läbi. Suga taboriidid kujutasid selle maailma poorde I etappi maise maailma raamides. Nad lugesid ellseisvat pööret jumala tegude ustavate poolajate vägivallavaba tulemusena. Reformatsioon pelnud nende kujutluses mitte vaimne täiustumine olemasoleva kuju üle, vaid materjaalne kuju ümberkorraldamine maailmast. Selle kuju ümberkorraldamisest mõõga abil sai tõhus Münzeri juhtideuks revolutsioonilises õpetuses. Selle idee sai Münzer taboriitidelt.

N.N. Smirin tõstab esile probleemi taboriitide mõjust Münzerile 2 küsimust: 1) Kas kujutas Münzer endale ette Tema poolt jutlustatud maailma pööret, milles idee ta omandas taboriitidelt täiesti nagu taboriidid 2) Kas ainult Münzeri revolutsiooni õpetus kujunes taboriitide mõju all või kogu Tema õpetus, kaasaarvatud ka sotsiaalsed ideed.[132] Smirin on püüdnud lahendada seda küsimust. Ei tule unustada et taboriidid nägid valitsuse väljaastumises etappi mis eelneb jumalariigi lõplikule kehtestamisele. Valitsused eraldusvad muust maailmast eri rajoonidest. Eraldades 5 linna

132. Смирин, народные реформации, lk. 234 jj.

ja pühad mäed valitsuil, jäävad ülejää-
nud linnadesse ja rajoonidesse peale valit-
lahkumist kurjaa ja nendega ühendab ar-
ved Kristus peale teist ülemiselt ülestõus-
nist. Väljaspool erinäjone pole seega pääst-
nist. Seega I etapil ei ole kurjus lõplikult
hävitatud, vaid on seatud teravi püri hea-
de ja nurjade vahel, st. kurjus jääb maailma,
kuid head ei saanata selle all, nad elavad
oma eriilist valgustatud elu. Valitsed ja us-
tavad funneval end olevat ainult jumala
võimu all, kuni lõpliku jumalariigi kehtesta-
miseni, nad ei tohi valida kuningaid, neid ju-
hib ja õpetab jumal ise.
Näeme, et taboriitide õpetus pole vaba sa-
tanlusest, kuna lähemates sihiks oli sule-
tud usutavate kogudus, milles liikmeid nai-
xvad end relvastatult ümbritseva nur-
ja ees oodates Kristuse viimse-päeva kohut,
kui kurjus hävitatakse lõplikult ja ko-
gu maailmas luuakse jumalariik.
Kui Münzeri tähelepanu pööratus peale dok-
triist lahutulõõnust taboriitide õpetusele, siis
polnud ta neitsi ainult heade õpilaseks. Ta
jätkas maailma revolutsioonilise ümberkor-
raldamise idee, mis oli esile tõstetud tabori it-
de poolt. Ka põõre oa sotsiaalpoliiti-

lisens põhiteos, mida viivad lõpuni ellu inimesed. Selles on oluline erinevus võrreldes taboriitidega. Senga taboriitide õpetuse sentantliku joonid olid Müntzeri poolt võrvale heidetud. Võime järeldada, et taboriitide õpetusel oli oluline mõju Müntzeri revolutsioonilisele õpetusele, mida ta arendas seda edasi olulisel määral. Prahas viibides avaldas Müntzer üleskutse, mis oli nii ladina kui saksa keeles koos tšehhikeelse tõlkega.[133] See manifest avaldati 1. novembril 1521. aastal. 25. novembril avaldati see manifest laiendatud kujul.

Praha oli ebasobivaks kohaks Müntzerile sest peale hussiitide liikumise mahasurumist valitses seal reaktsioon.[134] Seetõttu Müntzeri üleskutse võeti vastu rahulolematuna, mina reformatsioon oli andnud linnaaadlusele olulise osa kirikuvaradest, mistõttu puudus huvi reformatsiooni edasiviimiseks.

Näeme, et Praha periood on Müntzer juba mujuneud rahvareformatsiooni juhiks kelle väljamujunemad teisendhad leidsid kajastust Praha manifestis.

Müntzeri Prahareisil oli väga suur tähtsus. Müntzer loodis, et saab Tšehhimaalt liit-

132. Nimmel, lk. 143
133. Lohmann, lk. 18.
134. Kautzky, lk. 238.

lase saata reformatsioonile. Siiski ei täitunud Müntzeri lootus. Praha manifesti järast pidi Müntzer Prahast põgenema 25 jaanuaril 1522 a., sest politsei otsis teda.[135] Prahast suundus ta Nordhauseni.[136] 1523. a. märtsis peale rännakut tuli Müntzer Allstedti Thüringis.[136] Teda meelitati Allstedti, kuhu talle pakuti juhtivtaja kohta Johannese kirikusse.[137] Müntzeri sellele töökohale võtmine toimus ilma kummutisti nõusolekuta ja teadmiseta asehaldur Hans Zeysi initsiatiivil. Kuni 1523. a. on Müntzeril sõde Lutheriga kirja teel.[138] Ta lootis võita Lutherit oma poole, hoides avalikust vaenust, mis ei lootnud oma vaadetest, nooradas jõude. Kui Müntzer ilmus Allstedti, Luther, kadestamata sidemetest Zwickau anabaptistidega, suhtus küllalt umbusuga Müntzeri tegevusse. Allstedtis koostas Müntzer nõustandid oma tähtsamatele põhitõdedele. Ta asus juhtustama oma põhimõtteid, kirjutas ülestunnistusi. Toetudes piiblis olevale käsule: „Purustage nende altarid, rebige katki nende pildid, põletage nende ebajumalad, sest teie

---

135 Kautzky, lk. 238
136. Seidemann, lk. 21.
136. Engels annab Allstedti minekuks daatumina 1522. a. lõpu (lk. 44), tegelikult soovitab Müntzer siis rännanud.
137. Mensel, lk. 144.
138. Kohnmann, lk. 23. vt. ka. Briefwechsel, № 40, lk. 42. (kiri Lutherile 9. juulist 1523 – viimane kiri).

olete püha rahvas"[139], pidas Müntzer jutluse vaatajamaala mummardajate üle. Tema jutlusi käisid kuulamas rahvas Frankenhausenist, Sonderhausenist, Halleist, Ascherslebenist, käisid ka Mansfeldi mäetöölised.[140] Allstedtis leidis Müntzer mõttesõpru, asutas salaliidu, kuhu kuulus mõtteväelasi ja väljaspool Allstedti.[141] Ta tahtis jõuda elama sinna, kuna sal endale kodu. Ta abiellus endise nunna Ottilie v. Gerseniga. Lutsterlus asub ta 1524. a. radikaalsemalt välja. Nüüd tunnib ta juba selgelt, et Luther pole mitte ainult peavaenlane, vaid ka tugevaim sotsiaalsete reformide vastane.[142] Õhutatuna Müntzeri jutlustest purustati Maria kabel Mallerbachis Allstedti juures. Allstedti võimud said muuseum Friedrichilt käsu karistada Mallerbachi kabelilõhkujaid.[143] Võimud naitsid seda tehes, kuna naised massi väljaastumist. 13. juunil taheti kahtlusalusi arreteerida, see sai teatavaks elanikele, valmistuti relvastuma. Sakslased võtsid kutsuvad Müntzeri

---

139. Лукаш V raamat, pt. 4, 6 salm.
140. Проскуряков, lk. 64.
141. Каутский, lk. 243.
142. Шиллер - Михайлов, lk. 193.
143. Каутский, lk. 244.

linnusesse, et temaga selle pärast rääkida.[144] Müntzer pidas jutluse, mis on tuntud „Võõstide jutluse" nime all (Fürstenpredigt). Selles jutluses astus ta välja Lutheri vastu, püüab neulitada võõste enda poole. Maa on täis auahnesid silmakirjatsejaid ja pelle ühtki pelget rahvast, kes julgeks öelda tõde.[145] Osutades väga läbipaistvata ja jäämunde vihjetega Lutheri kõhklustele ja silmaunrjalikkusele, nõudis Müntzer nüüd poolikuid abinõusid, aga radikaalset põõret. Ka aundas Müntzer seisukohta, et rahvas on andnud monoga võõstidele õiguse teostamiseks.[146] Kui nad ei tee seda, saab neilt mõõk ära võetud. Sellele jutlusele reageeris Luther lendkirjaga „Kiri Saksi võõstidele mässava vaimu vastu". Oma „Võõstide jutluse" läsi Müntzer tükkida. Selle eest pagendati tüüraja kiirotsi käsul. Müntzeri enda teoseid muudetati muudkorda tsensuurile allutavas Weimaris. Müntzeri olukord muutus allotatis mõnuliselt. Ööl vastu 8. augustit 1524. a. lahkus ta ja läks riigilinna Mühlhausen.[147]

---

144. Энгельс, Крестьянская война в Германии" lk. 46 jj.
145. Шеллер-Михайлов lk. 198 → Koestlin, Martin Luther, T. I. 1875, lk. 709.
146. Сочинения, историческая реформация, lk. 157
147. Mensel, lk. 154.

Elanikke oli selles linnas 8500, neist mausoleumsbari 6000, täieõiguslikke kodanikke oli 95. Linnale allus ka 60 küla, mis asusid linna ümbruses. Mühlhausenis lasi Müntzer teinaida oma teose „Ausgedrückte Entblössung des Falschen Glaubens..." neile motto on võetud Jeremiase raamatust: „Vaata, ma annan oma sõnad sinu suhu. Vaata ma panen sind selsinatsel päeval paganate ja kuningriikide üle, ara kitkuma ja maha kiskuma, ja ara hukkama ja ara pillutama, üles ehitama ja istutama. On püstitatud rauduc müüri kuningate, vürstide ja pappide ja rahva vastu. Las nad astuvad võitlusse ja võitlevad, võit ometi neil koubel toob kuulus jumalaravilatud türanne."[148]

Vastuolud Müntzeri ja Lutheri vahel suurenevad veelgi, kusjuures kumbki pool ei hoidu vastase mahategemisel argumentidest. Luther laseb käiku ka legendid Müntzeri kohta, mida Lutheri õpilased (Melanchton jt) agaralt püüavad levitada. Ajaloolane Steinmetz, kes on uurinud neid legendeid ja pamflette, näitab et need ei suutnud vähendada Müntzeri mõju, mida alid

148. Jeremiase raamat, I pt. 9, 10.

niivõrd alusetud, vähepõhjendatud.[149]
1524. a. augustis, kui Müntzer oli Mühlhausenis, saadis Luther kirja Mühlhauseni raele, milles öeldi: „Ta rõivene juba tõendas mitmeltpoolt paisondedes, nagunii Zwickaus ja viimasel ajal Allstedtis, et temma kõgemisest ei või oodata muud kirja kui taplemised, ülestõusud ja revolutsioonised... Kuita ütleb, et on saadetud jumala ja piiha vaimu poolt, siis sundige teda tõendama enneta ja meidega, aga ärge lubage juttustada teda, kui jumal seesinb muuta kehtivat korda, siis annab ta sellest tunnistust imetegudega"[150] Näeme, et Luther nõuab siiski Müntzeri juttusti hõju rahvale. Sellele vastas Müntzer omaenese lõoga „Hochvernsachte Schutzrede".[151] Se töö oli kogu oma teravikuga Luther vastu. Müntzer kirjutas: „Ta (st. Luther - Minu märkus - SE.) süüdistab mind ülestõusule mitmesuses mind ei räägi tähtsamast, et kogu. kogunõud (st. rahvas - SE.) omab mõõga võimu, et vürstid pole mitte mõõga isandad vaid teenrid."[152]

149. Steinmetz, lk. 48.
150. Краснов-Левитин, lk. 113.
151. Brandt, lk. 197 - 201
Stuller, lk. 117 - 156.
152. Hoch vernersachte Schutzrede, Brandt, lk. 191 jj.

Müntzer süüdistas Lutherit valelikkuses ja kahepalgelisuses, et Luther toetab sellega reaktsiooni.[153] Nürnbergi tükkija Johan Kübner julges trükkida selle töö. Linna rae otsusel võeti see töö ära ja tükkija pargutati vangi. Ka Müntzer ise oli sunnitud põgenema Nürnbergist Elsassi ja sealt Schwartzvaldi, kus sai palju talupoegade ülestõus. Ta asus Klettgausse. Tema ja ta poolehoidjad soovitasid rännakuid müladesse ja linnadesse, kus jutlustasid rahvale. Talupoegade ja linnakodanike poolt nõustatud kaebusi kohaliku isanda le pale ühinesid Müntzeri propagandaga ühises programmis, mis selgelimeelselt näitas rõhutud rahvale. otsustamud rõhumist, ilmsihut, väljendas rahva pahameelt.

1524. a. olid Saksamaal tekkinud varasemad jõudmed äärmuseni.[154] Sama talupoegade tõda oli alamad Schwartzwaldis ja Ülem-Rheinil. Alustasid ülestõusu Bondorfi, Svantingeni, Bortmaringeni paisanadade talupojad. Sellele järel tõusid üles Stühlingens, Klettgau, Hegau ja Baari

153. Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, lk. 90.
154. Всемирная история, lk. 174. ff.

talupojad. 1524. a. oktoobriks olid need alad täielikult haaratud ülestõusust. Feodaalid ja linnade patriitsiaat avasid kindlasti, et linnade väljaastumised rahvaformatsiooni juhtivtajate vaibeks on seotud kiiresti kasvavate talupoegade ülestõusudega.

Näeme, et Müntzeri ideede rahulolu propageerimine kestis 1522 - 1524. aastani. 1525.a. 18. aprillist sai ülestõusu alaus Saksi - Thüringi ala.[155] Müntzer põrdus Mühlhausenisse tagasi 1525.a. veebruarisja asus tööle Mühlhauseni Maria kirikuse juhtivtajana. Tihedalt läks Mühlhausen Müntzeri ideedes plaanis väikest osa, oli talle vaid tegutsemisbaasiks.[156] Relvastatud talupoegade ja linna lihtrahva salgad haarasid linnused, linnad, kloostrid Thüringi alal.[157] Isandate maa ja varandused jaotati lihtrahva vahel. 17. märtsil 1525.a. toimus Mühlhauseni ülestõus. Vana linnaraad kukutati ja võimu sai rahvaesindajatest koosnev Igavene raad. (tegutses 17. märtsist - 25. maini 1525.a.).[158] Igavese raad liikmeid

155. Neusel, lk. 162.
156. Петров, lk. 453.
157. Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, lk. 49 jj.
158. Brandt, lk. 235.

oli 24 ja 16. vahel. 4 Igavese rae liiget olid vanast rae koosseisust. Kuigi Müntzer oli juhtinud rüüstõisi Mühlhausenis, ei nimeta nad ta Igavese rae koosseisu ja ei saanud olla seltõttu Igavese rae president.[159] Kirjas Amsdorfile 11. aprillist 1525.a. kirjutas Luther, et Müntzer on Mühlhausenis valitseja.[160] Müntzer oli raulisuks juhiks, kelle nõuandeid rahvas vajas. Ei saa nõustuda Kautzky järeldustega, kes ülemäärt püüdis vähendada igati Müntzeri osa rahva juhi osa Mühlhausenis. Kautzky kirjutas: „Tegelikult pelund Müntzeri olukord niite nuudsv. Ta nõitis niite täius oma poolehoidjaile, aga täius kompromissile Pfeifferi suunaga (kes oli Mühlhausenis juhtivtaja, kellega Müntzer oli sõbrustanud). Ta ei olnud rae juhiks vaid oli lihtsalt juhtivtaja, kuna juhtivad ei omanud otsustavat tähtsust. Linna poliitika ei vastanud tema poliitikale. Tähtsamates küsimustes kohtasta Pfeifferi vastutegevust kes omas enamust."[161] Nõnda Kautzky väited lükkab ümber järgnev sündmuste

159. Mensel, lk. 164.
160. Steinmetz, lk. 65.
161. Kautzky, lk. 263.

käik Mühlhausenis ja Frankenhausenis. Püüdes muuta Saksi-Thüringi ala nagu Saksa talupoegade sõja keskuseks, selgitas Müntzer talupoegadele toimuvaid sündmusi, püüdis tõsta nende võitlustahet.[162] Ta suhtus sündmustesse nii võitluse alguses võidusse ja Saksamaa ühendamisse eest nagu mail. Müntzeri initsiatiivil saadeti ülesmutsid ümbruskaudsetele talupoegadele, mäetöölistele. Müntzer selgitas, et juurdekuuluva kohta kehtestamises on vajalik täielik isandate võimvaldamine ja selle kohta kindlustamine, mis on vastuolus nõrgele. Müntsid ülenõlge Saksi kurfürstid, kes olid Lutheri poolehoidjad nägid Thüringi sündmustes suurt ohtu oma julgeolekule ja varandusele. Nad asusid jõude koondama, et aeg õigeaegselt lõpetada ülestõusnud talupoegade ja linnarahvastiku. Müntzeri vägi tuli Frankenhauseni juurde kus asus osa talupoegade jõudusid. Frankenhauseni laagri talupojad palusid tõjalist abi Müntzerilt. Müntzer tuligi Frankenhauseni, töi kaasa talupoegade salmi. Siiski nujunes talupoegade väe olukord väga raskeks, kuna vürstid olid kästi

162. Вампухал истории, lk. 182 jj.

relvastatud. Vürstid esitasid nõude alistuda, anda välja Müntzer. Kui Frankenhauseni laagris teatus nende ettepanekust anda neile, eriti nõik Müntzeri poolt, ainult 2 mõnest (vaimulik ja mõtel) eriti valmis rentma. 1525a. 15. mail teatus Frankenhauseni laagrisse. Ta oli väga kangelaslikumaid ja samal ajal ka ühes kõrgemaid võitlusi, sest talupoegade relvastus oli viletsa. Vürstide vägi alustas läbirääkimisi ja tõlkis vahepeale. Kasutades sõnapiirdlikkust tungis vürstide vägi talupoegade hallale enne vahepeale lõppu.[163] Kuigi talupojad võitlesid vapralt, oli võitlus hästi ette otsustatud. Talupoegade vägi löödi purustes. Mõned surmades vürstide vägi Mühlhauseni vastu. Sõna vürstide käsku oli vangi langenud Müntzer 16. mail 1525a.[164], püüdsid viimseid, kasutades võltsitud Müntzeri kirja Mühlhauseni võtta ilma vähese sõjalise tugevuseta. Mühlhausen oli relvastunud ja tahtis võidelda. Vürstid alistasid sõjaliselt linna ja Mühlhausen kaotas oma senised õigused ja tähtsuse.

---

163. Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, lk. 89.

164. Seidemann, lk. 86.

Sama talupoegade tõda sai luua. Selle põhjuseid oli palju. Talupoegade liikumised ei rajooniides olid vähe seotud ja polnud ühealgsed. Ei võimaldas neid mugendalt kahja suurda. Ka oli halb relvastus põhjuseks, miks ei suudetud edukalt võidelda. Suuri puudusi oli ka talupoegade ja linnarahvastu organiseerimisel võitluses.

Olulisem põhjuseks luuasaamisel oli elanikkonna kihtide suhtumine ja nende asumine võitlevate poolte riidadesse. Antifeodaalsete ja antiluterlikaalsete jõudude nõjul ühinesid võitlusega ka rikkad linnakodanikud, 165
kes ei kuulunud patriitsiaadi riidadesse. 165
Kuna ta pretendeeris ise võimule linnas, siis mõnedate reformide poolthina püüdsid ta nõudsid usuvabaduse ja mõnede poliitiliste ümberkorraldiste nõudmisega. Suurõhu linnakodanlus, tahtes säilitada ekspluateerimist ja eraomandit, toetas kahepalgelt poliitikat; säilitades sidemeid võimudega, kasutasid igat võimalust linnakodanike mahakssurumiseks, et muuta linna poliitikat, katkestada sidemed ülestõusnud talupoegadega. See kahepalgeline poliitika viis lõpuks linnakodan-

165. Ермолаев, lk. 129.

luse oma liitlase – talupoegade reetmisele[166] kui ühtlasi ka nagu maa hüvede reetmise. Rinnamaate kihtide kontrrevolutsioonilisus oli tingitud nende ainult feodaalide repressiivsest iseloomust, vaid ka kaudsest, et revolutsiooni edasine areng võib ähvardada nagu eraomandi printsiipi, nii ka varakaile hulkuvaid feodaalide ekspluateerimisest.[167] Ka olid plebeid veel väheteadlikud, palund ühtse kihina esinevjõud.

Suga võitis linnaomanduse suund.

Võitnud linnaomandusele oli omane klassipiiratus. Rikastudes kiirenevatel määral muutus linnaomanduses reaktsioonilisus, vastades järkjärgult nii väheseid revolutsiooni jooni, mis olid. Kujunev omandus otsib toetust feodaalidelt takkiva ja arenev a tööliseaari vahel. Võib öelda, et XVII ja XVIII sajandi Saksa omandusele omaste joonte kujunemine sai alus just selle perioodi.

Saksa talupoegade tõja käigule avaldasid mõju Thomas Müntzeri nii talurahvaformatsiooni juhi ühiskondlik-poliitilised vaated, kuna agitatsiooni tegevus.

---

166. Ермолаев, lk. 138

167 Samas, lk. 134.

III peatükk

T. Müntzer ühiskonnakäsitluses.

Thomas Müntzeri ühiskondlikud vaated omasid suure tähtsuse Saksa talupoegade sõjas. Nende vaadete analüüs aitab mõista sõja olemust ja tähtsust.

Inimesed, kuulutades ei laagreisse, on Saksa talupoegade sõda nimetanud Müntzeri ülestõusuks. Viimati on pärit nägi selle pealkirja ja lugeja sõjast lõppemuseni, et Müntzer oli hukatud.

Tuginedes sellele faktile juhtis demonraatlik mõte XIX sajandil tähelepanu mitte momentidele proletaarlises ja sotsiaalses õpetuses, millega tõi naasa Thomas Müntzer, ei eraldas teda analoogilistest liikumistest kesk-ajal ja lähendanud teda kodanlikele revolutsioonidele uuemal ajal.

Müntzer, tema tegevus ja tähendus ei piirdu ainult rahva elu ja võitlusi. Talle ei jäänud mõnamaatiline ajaloolised diferent-

seremoonine, mis toimus linnas ja mõlgis. Talle oli teada, millised mängad kohustused kasusid nende õlgadel, kui õigusetus oli nende osaord. Ka ei jäänud talle märkamatuks suurfeodaalide tegevus, tsunftikorra lagunemisega seotud vaidlused. Kõik teravamalt kajastas talle oma katoliku kiriku tegevus, tema häbitööd. Katoliku kirik oli reaktsiooni üks ideoloogiks. Luiskus tuli võitlus teravik suunata tema vastu. Seega iga õpetus, mis püüdis seda teha, pidi kujutama endast püüdlemist tõeliste tõekuulutuse kätteselgitamise. Tuli purustada kiriku pühaduse ooreol.

Kuuntjer oli tutkav eelnevate ühiskondlik-poliitiliste õpetustega. Väga olulist osa etendas linnade kätteselgitamises,[168] mis oma põhiosas oli suunatud kiriku vastu. Selle suuna parimateks esindajateks olid John Wyckliffe, Hus, Boccaccio. Linnade kätteselgitamise asetab kõigist kirikuliikmed feodalismi vastu. Hoopis teist ilmet omas talupoegade ja plebeide kätteselgitamine.[169] Ta nõudis vaimulikku võimust raamatutest usuõpetuse raames, samuti selle võimust tunnustamist ka ühiskonna elu normide jaoks. See kätteselgitamine esineb kõrvuti linnade kätteselgitamisega.

---

168. Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, lk. 35.
169. Sealsamas, lk. 37.

Ka Müntzeri õpetus on seotud kitsarinnaga ühiskondlikul maapinnal (criti taboriidiga), kuid Müntzeril need ideed saavad veidi radikaalsema iseloomu grupi piirete väljenduses.[170]

Müntzer toob esile talupoegade ja linnarahvaste olukorra ürelt poolt ja suurte isandate olukorra, kelle all ta nägi pool mõtleb sotsiaalselt ladvikut, kelle käes on põhilised rahvarikkused ja omavad seetõttu enda käes ka poliitilise võimu.

Rahva vaesuse põhjuseks on isandate omavoli, väärkasutamine, eraomandus ja talupoegade maavaesus, suured maksud.[171] Isandad on kaasaaja endale rentnikud, nutsaad ja teised loodusliku rikkused. Ja pärast seda kiitavad nad vaese rahva hulgas jutlusi ja räägivad: jumal näeb: ära varasta! Kuid enda jaoks ei loe nad seda kohustuslikuks. Isetõttu nad rõhuvad lihtrahvast, kaastavad ja röövivad vaeste maaomanikke, käsitöölisi. Kui neilt võetakse midagi siis saadavad ta võlla aga dr. Valtaja (selle all mõtleb Müntzer Luthrit - niimoodi nimetas ta) lisab: „Aamen! Isandad on ise süüdi et vaene inimene mus-

---

170. Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, lk. 38.

171. Хрестоматия, lk. 114.

tuli rendi vaenlaseks. Müntzer lisab „Kuivas, nillises käsus juhtub andis võrstidele sellise võimu, et meie, valesõd, peame vedama tuhatkõrd kõik head päevad ja võime tõstada oma põllul vaid vähese ajal, olles üle valatud verise higiga. Oma õiguses juhtub ei kannata, et meid valetpidamata sunnitakse viima rendi luhtasid, üles harima künnimaid, mülvama, rohima. Neida öelda neist türannidest ja kurjategijaist, kes omandasid kõik rendimaasid ja riigimaasid ning häbitult naiskavad neid nii ajal, kui nad peavad nimema ühisesse kasutusse ja kasutatama kogu maa hüvanguks!... Kui kuigi mõtlib kellegi kortsutada selle üle, siis temaga käitutakse nii rutuliga: vetakse jõukamisse, raiutakse pea, nuljastatakse. Teda ei tahetseta enam nii mantõtist koera... Jah, rendi võim pole jumalast, nad on kuradi saadikud, rendi käskija - saatan."[172]

Nagu näeme kasutas Müntzer vastandamismeetodit, et eredalt esile tuua vastuolusid. Sellele lisandub piibli kasutamine, kusjuures Müntzer andis kõigele oma poolse tõlgenduse. Müntzer ise on täie selgusega näidanud, et ta religioosne õpetus on nii õpetus maise maailma sotsiaalpoliitilisest ümber-

172. Хрестоматия, lk. 115

korvaldusest.

Oma töös „Ausgedrückte Entblössung" kirjutas Müntzer: „Nii prohvet Jeremias käis läbi kõik tänavad ja otsis kas või ühtainsat inimest, kes püüaks tõelise usu poole. Ta pöördus kiirinimesega vaese talupoegade poole, kuid need näitasid prohvetile võimalikke ja kirjaoskajaid. Tähendab, need vaesed talupojad ei omanud aimugi usust, kuna nad lootsid müügistele inimestele. Siis prohvet mõtles: „Oo jumal, talupojad - tõsiinimesed, nad kogu elu peavad lugema viltsa ja kirjuda teiduga silleus, et täita türanniide kurku. Kuidas võib see vaene, harimatu rahvas teada." Mõtelnud nii, ütleb Müntzer edasi, Jeremias otsustas pöörduda suurte maavaldajate poole. Nad võivad kindlustada vaest rahvast ja õpetada talle usku ja otsustest sõnadese ja tegudese kui tõelised pastorid. Sellest tähtsiski prohvet nendega rääkida, kuid selgus, et nad teavad vähem kõige lihtsamast inimesest.[173]

Võrreldes seda Jeremiase raamatu V. pt. salmidega, ei ole raske veenduda, et kogu sisseastatud kontseptsioon on tõstud Müntzeri poolt. Jeremiase raamatus pole seda.

173. Ausgedrückte Entblössung, Brand, lk. 176.

Jeremiase raamatu 5. pt. algab prohvet kaebusega: „Käige mööda Jeruusalemma tänavaid, ja vaadake, ja selgitage, ja otsige tema väljakuil, kas ei leiaus inimest, kes järgiks tõde, kes otsiks tõde? Mitte keegi ei leia sellist, mitte keegi ei nõista ja ei taha kompromisse. Siis ma ütlesin: inimesed on siin vaesed ja otsustasin pöörduda suurte poole, kes käsib teavad ja saavad aru. Kuid nad olid kaotanud tõelise usu."

Nagu näeme, pole siin ei talupoegadest, ei rahvamassi viitsa ühe üle kaebust, ei vihjet rahva materjaalse viletsuse ülekohtule.

Müntzer vihkas rahva rõhujaid - ilmalikke ja vaimulikke valitsejaid. Ta kirjutas neid jumalikku sõna vääralastes[174]. Ta vihkas neid kui inimesi, kes tõstavad kogu oma mõtte ainult oma egoismile, võimuahnusele, kapriisidele, kuritarvitades neid ja taandades tal arendada oma jõudu, tunda oma elust. Igasugust vaese talupoja ja käsitööliste ekspluateerimist, ükskõik kelle poolt ta ei olnud, vaadeldakse kui selle feodaalse ekspluateerimise tulemust võrdsete ja õiglaste poolt, kes võivad kõiki inimesi selleks sundida.[175]

---

174. Цуммермани, lk. 178.
175. Смирин, lk. 87.

Jeha sotsiaalne olemasolu sellele kihile on küllaldane, et lugeda teda hüljatuks juudala poolt. Juudal ei saa Müntzeri arvates olnuda kübetki poolehoidu türannide vastu.

1524-1525a. sündmustes nägi Müntzer sotsiaalse ümberkorraldust tõstatamist, mis temu arvates moodustas reformatsiooni olemuse.[176] Müntzer iseloomustas Saksa talupoegade sõja sündmusi kui mujatagijate ja ebaausate kõrvaldamist, mida juudal tõstab väljavalitute abiga. Müntzer kuulutas valjult, et sotsiaalse korra ümberkorraldamist saksamaal tuleb alata võrstide võimu otsustava kõrvaldamisega. Rahvareformatsioon näitas rahvale tõeliselt demokraatliku tee selle läbiviimiseks. Siit tuleneb Müntzeri kontseptsioon: taastatavad tõelist juudalasõna ellu viimast päevad ja türannid, kes on usurpeerinud maarahva õigusid ja sellega on mõistnud lihtrahva - ärasõgeda õigluoidu kandja - abalisele murele ajutiste maiste hüvede pärast ja alama harimatuses.[177] Kirjas eisenachlastele 9. maist 1525a. kirjutas Müntzer: „On selge nii päev, et juudal usaldab väljavalituile tõstada võgivalda temu vastaste üle nende

176. Смирин, Народная реформация, lk. 287.
177. Смирин, lk. 85

valduse suhtes, neille abil wad algusest peale tagid takistusi jumalariigile ja tema õigluse leie nagu seda näitab Kristus ise. Kuidason se võimalik, et lihtne rahwas wõiks selleste nuredega oma ajalistest hüwedest lest wõtta vaste puhast jumalasõna puhta südametunnistusega (Sts doch ans hellen tag, das gott die seinen also fruntlich lest dye widersacher peynigen allein ans guthe, durch welchs sie das reich und gerechtigkeit gottes haben vom anfang verhindert... Wie ist es vmer mehr muglich, das der gemeine mann sollte bey solchen sorgen der zeitlichen guethes halben das reine wort gottes mit guthem hertzen mugen empfangen.)[178] On vaja ära ajada türannid ja anda võim lihtrahwale ja vabastada teda rasketest muredest wale vajaduste rahuldamise ja feodaalsest orjusest vabanemise teel. Tuleb kaotada sajandite pikkune nord impeeriumis, haarata võim hõnesaja majaomanike käest, muuta linnade wrda kogu maal, wõtta ära seisustelt ja kunstidelt nõiu armunad priwilegid, muuta ühiskonna nõnked, sisendada talle uusi ametnõusi ja tundeid.[179]

178. Briefwechsel, #84, lk. 118.
179. Тепцов, lk. 439.

välk, mille viskas Luther, tabas sihi, nagu sarnase rahvas tuli liikumisse.[180] Talupojad ja lihtrahvas nägid temas ilmselt päästjat ja lihtrahvas nägid temaga liitusid hoopiskuad linnakodanikud ja alluline osa alamaadlist. Ühed mõtlesid, et on saabunud aeg õiendada arved kõigi oma rõhujatega, teised soovisid teha lõpu paavstile ja sõltuvusele Roomast, hävitada katoliku hierarhiat ja rikastuda kirikuvaradi konfiskeerimise tõttu. Linnaelanikest oli ülam see seltsväljaspool eksisteerivat ühiskonda.[181] Neil polnud ei piiriluge ega omandit, mis oli talupoegadel ja linnakodanikel. Sellise olukord selgitab miks linnaelanikest juba siis ei võetud pürkuda ainult või tuuega feodaalide ja priviligeeritud linnakodanike vastu, pidi hävitama seisuslikud asutused ja vaated, mis olid omased kõigile antagonistlikele klassiühiskondadele.

Selleks et propageerida oma ideid sotsiaalsest põhjust, kasutas Müntzer piibliteksti. Käsutades Uut Testamenti, leidis Müntzer võimaluse teha arusaadavaks oma vaated. Ainult lihtrahvas võib aru saada püüdlust,

---

180. Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, lk. 39.
181. Sealsamas, lk. 37.

et teda ellu viia. Seepärast lähtrahva hennid ja vaated saavad Müntzeril objektiivse olduslikkuse tähendusi. Tõlgendades piiblit osavalt, sai Müntzer selgitada lähtrahvale oma vaateid ühiskonnale. Nii Müntzeri jutlustes kui teoloogilistes ja tõsiteaduslikes töödes leiame kõikjal rohkelt näiteid, kus Müntzer oma vaadete toetuseks piiblit tõlgendab.

Usen all Müntzer ei mõelnud passiivselt õnnistuse ootust allumisega ühtivatele poliitilistele asutustele ja sisemisele korrale, aga ootusaalse korra tegevus alustab kõik sisulised huvid ja püüdlused ühisele ideele ja surub maha need püüdlused, mis on vastuolus üldisega.[182] Samuti suhtusse need poliitilised ja sotsiaalsed asutused, mis kaitsevad eraomandust ja huvitsid üldise kahjuks. Sellises vormis jumaliku korra laiendamine ühiskondlikele suhetele väljendab eitavat suhtumist rõgatse ekspluataatorlikule klassidele toetuvasse ühiskonda ja riigaparaati.

Müntzeri religioosseid vaateid analüüs näitab, et ta ei näinud vaeva religioosses ja ühiskondlikes vaadetes. Müntzer lugus paganateks kõiki neid, kes lähtusid oma tegevuses egoist-

182. Смирин, Народные реформации, lk. 97.

likust ja saagiahnetest sihtidest.

Müntzeri tulevikku ettekujutustes tuhandiaastasest rahuriigist ei ole võõrast tõest elavat klassi, ei keisrit, paavsti, rüütli, rüütlieid, feggereid, kõik peavad tõotama. Selleks, et seda ellumüüa, tulb asutada liit, mis haarab kogu maailma.[183] Kristliku liidu idee, mida sisaldas Müntzeri õpetus ja mille realiseerimist ta kõikjal propageeris - see polnud tavaline usuline ühing vaid alamrahva poliitiline organisatsioon, mis väljendab oma tahet kui jumala ainsana õiget tahet nõgi ühismonna kihtide üle, õiglust teostamiseks maailmas. Ja kristlik liit sai tähtsa osa talupoegade sõja ajal. Ainult ainu tõerahvas, ainult valitud õiglased võivad rehkendada maailmas jumaliku korra, neile kõik peavad alluma. Sellest liidu kutsus Müntzer ühismonna alamaid kinte talupoegi ja linnakeskistut, mina valne rahvas on Müntzeri poolt ainsana tunnistatud väärilisena teostama õigust.[184] Silmavaate piiratust rahvamassides, asjaolu, et nende kujutlused ei läine kaugemale igapäevastest ja ajutistest vajadustest luges Müntz-

183. Смирин, lk. 90 jj.
184. Смирин, Народные реформационные, lk. 278

ja suurem pühendumus ja tänulikkus ülistusele.[185] Inimese valimine õiguse teostamiseks toimub mitte hariduse ja teadlikkuse järgi, aga tema ühiskondliku asendi järgi. Siin ei omistab Müntzer haridusele suurt tähtsust. „Iseäranis," kirjutas Müntzer, „ei lähe inimene pead ise pühduma saada haritud, et sind enam ei piteta."[186]

Kuid Müntzer ei leitud kõrvale ühiseisi teistest ühiskonna sotsiaalsetest kihtidest selleks, et lihtrahvas ei jää silmas egoistlikke sihte, aga ühise jumaliku korra sihte, ta ei lohi kõrvale heita mitte kedagi, kes on väljendanud valmisolemist selle teostamiseks.[187] Näiteks Thüringis liitus Müntzeri kristlikku liiduga ka kõrgkihtide esindajaid, kuivõrd nad andsid vajaliku garantii. Selliste ühinemiste vastuvõtmas kohustused tingimused määrati antud poliitilise ja sõjalise olukorraga põhiline oli mende allumine ühisele sihile ja ühinemud rahva kontrollile. Müntzer hoiatas neid, et kui nad lubavad endale näiliselt minimaalset liidu liikme kohustuste rikkumist, siis peavad nad hüvitama ühiskonna-

185. Смирин, Народная реформация, lk. 273.
186. ausgedrückt Entblössung, Brandt, lk. 165.
187. Смирин, lk. 92.

le lehtede kahjuks. Liitu asutamise tähendas evangeeliumi printsiipide tunnustamist, ei tohi vastu panna sotsiaalsele poolele, peab toetama kogu ühisele võitlusele. Asutamine kristlikku organisatsiooni oli kohustuslik kõigile, kes ei tahtnud saada rahva vaenlaseks.[189] Ära ajada ja tappa tuleb neid, kes kuldavad liitu asumast ja saamast jumalasõja kodanikuks. Kristlikku liitu astus kõrgkihtide esindajaid eriti sellepärast, et Saksa talupoegade sõja ajal nad nägid, milliseid jõudu mõjutasid talupojad koos linnakehastega. Liitu astumine oli näilik ja esimesel võimalusel olid nad valmis reetma.

Müntzerile oli kristliku liidu organiseerimine ja kohustuslik astumine sellega praktilisena vahendiks rahva võigi jõudude organiseerimisel tema vaenlaste vastu.[190] Kõik olemasolevad jõud ja asutused, juhul kui nad ei olnud revolutsioonile ja ei liitu temaga, tuleb kõrvaldada, kõik ettevõtted ja varandused muutuvad ühisteks.[191] Rahva sõjalise organisatsiooni sotsiaalne iseloom tuleneb kogu Müntzeri kontseptsioonist: maail-

189. Цимmерманн, lk. 183
190. Смирин, lk. 93.
191. Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, lk. 46.

arengu kõrgem siht - püüdmisjas esilekerkinud juurdlarüük maa pealt seisneb täielikul ühiskondlustamise printsiibi kehtestamises, isiklike huvide allutamises ühiskondlikele.[192] Siis võib ta olla tunnetatud ja teostatud rahva poolt, kes teostab oma igapäevases elus aladist võitlust egoistlike ja usurpaatorlike püüdlustega. Kuigaga reaalset sihti lihtrahvas veel ei tunneta, siis tema igapäevase võitluse edu vabastab ta majanduslikest muredest ja sellega valmistab teda ette vaimse tunnetamise kõrgemaks staadiumiks, mis on vaja võitluse lõppfaasiks kõrgema ideaali eest.

Selles tähendusaastases riigis pidi valitsema võidusõidu printsiip, mis oli aluseks ülemineku astmena.[193] Juurdlerawas, et rahva tahtepoolgade ja kehvikute materjaalsete nõudmiste rahuldamiselt on võimatu tõsta neid intellektuaalse arengu, mis on hädavajalik kõrgema ideaali saavutamisel. Engels kirjutas: „Kallaletungid vaenlandile, meie tõstada varanduse ühisnondlustamist pidi väitmatult mandumna primitiivsesse heategevusorganisatsiooni, püramatu kist-

192. Смирнов, lk. 91 jj.
193. Lalsamas, lk. 84

liik vabaduse pidi väljenduma kodanlikus võrdsuses seaduse ees.[194] Täiesti on nõus Müntzeri enda ülestunnistustes ülemmala mõttega, et tões „omnia sunt communia" oli põhiteesiks Müntzeri poolehoidjatele, mida nad tahtsid ellu viia sel moel, et vgale antaksse tema vajaduse järgi.[195] Ta pidas silmas kõige lähemat etappi, et muuta rikkusi üldkasutatavaks praktiliselt mõeldavas vormis, so. individuaalse töö või ühiskondliku omandi näol. Omandi all mõtles ta seda, mis oli tõhusaks ja ekspluateerimiseks lähtekohaks. Tuos „Historiae Thomae Müntzeri" rõhutab Melanchton, et Müntzer õhutas lihtrahvast vürstide vastu, näitas neile moel nad rõhuvad ja ikestavad rahvast, et ise püüelda kasutuse luksuse, rõhuvad vaest riigust samal ajal mil kristlik moraali nõuete kohaselt nõuab ei tohi olla ülem teise üle, igaüks peab olema vaba ja peab kuuluma kõigi vanduste ühtsus.[196]

Müntzeri ülestunnistuses oluv punkt on järgmine: „On teada põhimõte ja seda taheti ellu viia: kõik algul ühine ja iga-

194. F. Engels, Крестьянская война в Германии, lk. 38.
195. Смирин, lk. 83 jj.
196. Realsamas, lk. 85 → Melanchton, „Historiae Thomae Müntzeri" § 3.

iks pidi saama vastavalt vajaduste järgi võimaluse piires. Millise vürst, vrahv või härra seda ei tahta ja varemat nules peab, tulub pea maha lüüa või üles puua. (Ist ire artigel gewest und hatens uff die Wege richten wollen omnia sunt communia und sollten eynem idern nach seyner notdorft ausgetheylt werden nach gelegenheit. Welcher fürst, Graff oder herre das nitt hette thun wollen und des erstlich erinnert den solt man koppe abschlagen oder hengen).[197] Wagu nähtavale, pidi tõestatama range reegel, mida siis ei nii järjekindlalt ellu ei viidud. Varanduslikku võrdsuse nõue ei tulnud mitte asketismist, vaid sellest, et võlutsuses oleva lihtrahva vajaduri mingilgi määral rahuldada.

Ses andis aga Müntzeri vastastele võimalusi teda laimata. Melanchton avaldas, et Müntzeri õpetus varanduslikust võrdsusest meeldis lihtrahvale, kuna ta sisaldas mõtte, et pole vaja tõotada, et vajadusi leiva ja riietega järgi võib rahuldada, 198
võttes seda rinnakaudu kristliku õigeusu järgi.

---

197. Brandt, lk. 82.

198. Спирин, Народная реформация, lk. 232 → Melanchton, Historia Thomae Müntzers § 28.

Andis massidele näidmisele kindla iseloomu, rõhutas Müntzer tihtide rõhtsust talupoegade ja linnaelanikest leeris. Need tsentraliseerida liikumist nagu maal andis programmile poliitilise tähtsuse.

Muidugi uskus Müntzer, et on olemas reaalsed võimalused luostada oma võrgem ideaal lähemal ajal.[199] Ta ei näinud selleks takistusi oma aeg ajal ja arvas, et uhtiva rõhumise kõrvaldamisega ja rahva vajaduste ja nõudmiste rahuldamisega on nõlvalt tema ettevalmistamisel ühe korra jaoks. Tulevikuideaali vaadatakse tema poolt nii reaalse ühiskondliku grupi vajadust. Müntzeri tegevus talupoegade hulgas omas reaalse tähendust ja oli suunatud rahvamasside organiseerimisele otsustavaks võitluseks feodaalse rõkuga ja päev oma konkreetsete vajaduste eest. Seepärast näeme, et oma praktilises tegevuses Müntzer harva rõhutab abstraktseid tulleviku ideid, aga toetas energiliselt antifeodaalseid loosungeid. Müntzer näitas, et nii on kõrvaldatud rõhujad, ei hakka kuigi vastu valitsejatele, keda rahvas on valinud ja ametisse

199. Смирин, lk. 86.

pannud, sest nad tartavad õigust ja nõ-
vad seda ellu nagu ette nähtud.[200]

Nagu näha, on Müntzeri poliitiline prog-
ramm huvitav selle poolest, et esmajärgulisena
ülesandena seab ta kaasaegse saksaaja
rõhutu vorma hävitamist ja ülemineku
rahvale. Rahvaliku võimu vormi ta ei mää
ra, on teada, et pole põõret läheb võimu
ülle lihtrahvale demokraatliku vormi
dade näol. Kuni jumalariigi saabumise-
ni on ette nähtud aeg, millal võivaldata-
se kurjuse põhjused. Vürstid peavad tun-
nistama, et võimu allikas on rahvas
ise on neile usaldanud nõuga kindla po-
liitika teostamiseks, rahva kaitsmiseks, siis
võivad nad jätkata oma funktsioone
rahva teenijana. Seega saabub jumala-
riik pole midagi muud kui ühiskond-
lik kord, kus puuduvad klassilised eri-
nevused, ekspluateerimine ja eraomand.

Engels hindas Müntzeri programmi po-
sitiivsust sellega, et Lutheriga algas los-
sung Saksa imperiumist on muudetud
ühtse ja jagamatu vabariigi lossun-
giks - oma olemuselt midagi enam ei ole
aga ühiskond, mis on vaba klassiorga-

200. Шелер - Михайлов, lk. 205.

kisatsioonist, et jumal saab vaid ta isandaks.[201] Kuivõrd oli ülemineku olemasolevalt sarsa riigilt klassidelt ühiskonnale Müntzeri poolt ette nähtutud mitte mehhaanilisel või imede teel, aga rahva võitluse teel, näitab kui das kenib esile ülemineku etapp, mida võib iseloomustada kui rahva relvastamise perioodi.

Müntzer hoiatas oma õpetuse lihtsustatud arusaamise pärast tema õpetusest kui massi õpetusest. „Ks tahab omada puhast tõde see ei tohi armastada massi, kuid ta ei tohi sõõta viha õiglaseks käitumiseks, ta peab täiesti hoiduma ainuke piirides, mille tuleb tal kas liigselt põlata mu õpetust või ülelüiga armastada teda oma isiklikus arusaamises, mida ma koopiski ei soovi" (Wer nit ein rein Urteil haben will, der darf den Aufruhr nit lieben, auf daß er füglichen Empörung nit feind sein, er muss ein ganz vernuftiger Mittel halten, sonst muss er meine Lehre anders zu viel hassen oder zu sehr lieben nach seiner Art, was ich nimmer mehr begehren will".[202] Ta rõhutab temas õpetuse mõistliku

---

201 Ф. Энгельс, Крестьянская война в Германии, Соч. 7е.

202. Brandt, lk. 196.

kasutamise vajadust.

Nagu järeldada võib, oli Müntzeri vaenlastel, kes tõstsid rahva rõhumist ja naitsid eraomandit, millalt alust pidada Müntzerit oma peamiseks vaenlaseks. Melanchton kirjutas kirjas Joachim Kamerariusele pale Müntzeri vangilangemist: „Ma olen rõõmus, et on kinni püütud ülestõusu juht. Mitte niivõrd selle pärast, et ma loodan, et edaspidi saab olema rahulik, minõid selõttu, et ei ole võivale kallutatud usuline õpetus. Annas Jumal millisest riigist had nii vaguselt uuritasid? Millista väljamõeldud enmuteetaga viisid had rumala massi relvastatud väljaastumiseni? Kui palju lubadusi selle eest, et sõosta usklikule, mingi taevase raamatu käsul et muuta ühiskondlik-poliitilist korda."[203]

Talupoegade sõja fakt ei tundunud Melanchtonile midagi ja enamgi. Ta väljendas oma rõõmu selle üle, et pole enam õpetust, mis haaraks sellisest rahvamassi ja annaks liikumisele uue ideoloogia ja tingiks ta eraomandi

---

203. Смирин, lk. 80 → Corpus reformationum, T. I p. 744.

ulatusel. Sega ilmneb, et Melanchton ei suudlsta Müntzerit talupoegade sõja organiseerimises, ta rõhutab, et talupoegade sõda avas Müntzerile võimaluse anda praktiline käik oma ohtlikule õpetusele. Sellest selgub, miller Müntzeri vaenlased nägid tema õpetuse ja tegevuse peamist kõdaohtu.

Müntzer püüdis oma põhimõtteid ellu viia Mühlhauseni piiskopi (vt. II pt) eriti vaenduslikus võidusõs osas. Siiski ei jõudnud olukord ei võimaldanud ideed ellu viia ega alal.

Müntzeri poolt juhitav klass pidas ühtlasi ega suutnud alustada endale ühiskonda ringseda ümber muuta. Talupojad ja linnakihtidest sai luua võitlejas. Algas terror talupoegade vastu.

Peale Saksa talupoegade sõda võitnud luterlik reformatsiooni suund ei taas linnaoodanlusel rikastuda semilaisseritsid käsitöömaade ja raevendite arvel.

Näeme, et Müntzeri poolt antud õpetused olid täiesti uued. Tema ühiskondlik-poliitilised vaated ületasid kaugelt XVI sajandi piirid, ta oli tundvalt edasi arendanud ellnevaid õpetusi.

Kokkuvõte.

XVI sajandi I veerandi Saaremaal olid kõik olukorda sattunud feodalismi ning tekkimas kapitalistlikud suhted. Senine feodaalkord oli lagunemas, see avaldus nii tsunftikorra ja tootmise languses kui ka pärisorjuslike suhete lagunemises külas. Väikekaubitsejad ei suutnud võistelda rikmanaidega, laoturid ja täiendasid linnanõuvõistlusringi. Kõige enam tungisid kapitalistlikud suhted sõsse tekstiil- ja nahatööstusse ja kaubandusse. Senised tsunftiõelled - omanoda võimalusi meistriks saada, muutusid palgatöölisteks.

Kapitalistlikud suhted tungisid ka põllumajandusse. Feodaalid, alles kuivatanud nahast saamiti ka põllumajandussaadustest müügi jaoks, suurendasid talupoegade koormusi, püüdsid alustada ka senised vabad talupojad oma võimu alla. Algas tugev pealetung talupoegade senisele valdusõigusele. Talupoegade olukord muutus äärmiselt raskeks, ne-

na feodaalide pialtung oli päritsorjastava reloomuga, tõi kaasa talupoegade majanduslikku ja õigusliku kohu halvenemise. Nii Tennis rahuldumatus senise korraga kõigis elanikkonna kihtides. Tennis 3 ühiskondlikku liikumise ideoloogiat - reaktsioonilise ehk katoliku, luterlik ehk linnaporvarlik ja revolutsioonilise. Reaktsioonilist ideoloogiat esindasid vürstid hertsogid, kõrgvaimulikud ja linnade patriitsid, kes ei tahtnud mingit olulisemat muutust tahtsid tugevdada oma võimu, võitlesid ühtse riigi vastu, et oma senist võimu säilitada. Linnaporvarlikku ideoloogiat esindasid jõukad linnade kesmikihid, kes taotlesid mõningaid muudatusi reformi osavõttu linnavalitsusest. Revolutsioonilist ideoloogiat esindasid talupojad ja linnamehaistes, kes nõudsid senise sotsiaalmajanduslikku elu otsustavat ümberkorraldamist, varanduslikku ebavõrdsuse likvideerimist, ühtse tsentraliseeritud riigi moodustamist vürstide võimu otsustava muutmisega. Thomas Müntzer sai selle ideoloogia kajastajaks.

Juba enne 1525.a. oli Saksamaal olnud arvukaid talupoegade väljaastumisi. Need olid kohaliku reloomuga. 1525. aastaks oli revolutsioonilise situatsioon jõudnud kulminat-

sioonino. Puhkesid mässulised talupoegade väljaastumised.

Oluline oli talupoegade sõjas Thomas Müntzeri tegevus. Oma õpirnaastarl oli ta reenduses katolitsismi, töötas juhtestajana. Tutvudes usuasjadega müstitsismi-tõsidega võttis ta omaks mõningaid poolt nende tõest. Koos Lutheri väljaastumisega katolitsismi vastu saab Müntzerist antiisne Lutheri toetaja ja poolehoidja. Peagi tuleb Müntzer tõsiselt taboriitide õpetusega ja võtab omaks nende revolutsioonilised jaonud, annab sõna edasi, vabastades teda autoritaarsest poolest.

1521. a. on Müntzer juba väljakujunenud ideoloogiaga, mis saab talupoegade sõja tähtsamaks ideoloogiaks. Perioodil 1521-1524 a. tõstatus temaa vaadata rahulik propageerimine.

Müntzer võttis aktiivselt osa Saksa talupoegade sõja sündmustest eriti Thüringis, kus ta on ülestõusud rahva juhiks, pidades ellu viia oma ühiskondlik-poliitilisi nõudeid.

Võime teha järgmised järeldused Thomas Müntzeri ühiskondlik-poliitilistest nõudeist:

1) Võimutid, kuhvid on haaranud enda kätte võimu ja kasutavad seda, et rahvast ekspluateerida ja kasutada võimu sõjalikuks rõhumiseks, võtta rahvalt nõu ja saata teda ha-

ümmatuse, nälga ja äärmisse viletsusse.
2) Selleks et kõrvaldada ebaõiglust, on tingimata vaja tõstada sotsiaalse jõure, nälle käes kaotatakse ülemvõimus ja ennjus, taastatakse rahva õigused, kehtestatakse rahva võim, demokraatlike kogunõudade näol, parandatakse lihtrahva elutingimusi ja majanduslikku olukorda, viiakse ellu varanduslik võrdsus, tõstetakse rahva haridustaset.
3) Kui nad lihtrahva nõudeid viiakse ellu, võib kehtestada jumalariigi maapeal. st. ühiskonna antagonistliku klassideta ja nõlgivõlkuste kuulumisega rahvale individuaalse töö või ühismaalikku omandi näol.
4) Et teil kõrvaldatse vastuolud Saksamaal, kaob poliitiline killustatus, tekib ühtne riik.
Müntzeri ühiskonnakriitika oli sisult revolutsiooniline, vormilt - teoloogiline.
Thomas Müntzeri tegevusel ja ühiskondlik-poliitilistel vaadetel oli suur tähtsus Saksa talupoegade sõjas. Ta andis oma ühiskonnakriitika ja oma vaated tulevase ühiskonnale lihtrahva käsutusse. Ta andis suure panuse võitluse parema ühiskonna eest.

Kasutatud kirjandus.

1) Энгельс, Ф.
Крестьянская война в Германии
Москва, 1952

2) Энгельс, Ф.
О реформации и Крестьянской войне в Германии.
Архив К. Маркса и Ф. Энгельса
T X
1948

3) Энгельс, Ф.
Письмо К. Каутскому от 15. сентября 1889 г.
К. Маркс и Ф. Энгельс
Сочинения T XXVIII

— " —

4) Brandt, O
Thomas Müntzer. Sein Leben und seine Schriften
Jena, 1933
Lühend: Brandt.

5) H. Böhmer und P. Kirn
Thomas Müntzers Briefwechsel
Leipzig und Berlin, 1931.
Lühend: Briefwechsel.

6) Streller, S.
T. Müntzer
Die Fürstenpredigt und andere politische Schriften
Leipzig
Lühend: Streller.

— 4 —

7) Bibel
Tallinn, 1932

8) Lohmann, A.
Zur geistige Entwicklung Thomas Müntzers
Leipzig und Berlin, 1931
Lühend: Lohmann

9) Mensel, A.
Thomas Müntzer und seine Zeit
Berlin, 1952
Lühend: Mensel

10) Seidemann, K.
Thomas Müntzer. Eine Biographie
Dresden und Leipzig, 1842
Lichend: Seidemann

11) Steinmetz, M.
Zur Entstehung der Müntzer-legende
Beiträge zum neuen Geschichtsbild
Berlin, (1956) Bl. 35-70
Lichend: Steinmetz

12) Steinmüller, K.
Zur Lage der Zwickauer Tuchmalerei zwischen 1476-1530 Jahre
Die Frühbürgerliche Revolution in Deutschland
Berlin, 1961 Bl. 220-224

13) Töpfer, B.
Vaclav Husa „Thomáš Müntzera a Čechy"
Zeitschrift für Geschichtswissenschaft
Nr 7 1960, 1685-1691
Berlin
Lichend: Zeitschrift

— 1 —

14) Вебер, В.Т.
Великая крестьянская война в освещении М.Н. Покровского
Средние века XIII
Москва, 1958 Bl. 79-85

15) Всемирная история
Т IV
Москва, 1958
Lёkend: Всемирная история

16) Грацианский, Н.А. и Сказкин С.Д.
Хрестоматия по истории средних веков
Т III
Москва 1950
Lёkend: Хрестоматия

17) Григорьян, Ю.М.
К вопросу об уровне экономики, о характере реформации и крестьянской войне
Вопросы истории #1, 1958, ст. 123-139
Lёkend: Григорьян

18) Ермолаев, В.А.
Франконский город в Крестьянской войне 1525 года
Средние века V
Москва 1954
Lёkend: Ермолаев

19) Каутский, К.
Предшественники новейшего социализма
Т I
С-Петербург, 1907
Lёkend: Каутский

20) Мацек, И.
К дискуссии о характере реформации и крестьянской войны в Германии
Вопросы истории #3 1958, стр. 114-121
Links: Мацек

21. Петров, М.Н.
Очерки из всеобщей истории
Харьков, 1868
Links: Петров

22) Проскуряков, В.
Томас Мюнцер
Москва, 1937
Links: Проскуряков

23. Смирин, М.М.
Народная реформация Томаса Мюнцера и Великая Крестьянская война
Москва, 1955
Links: Смирин, Народная реформация

24. Смирин, М.М.
О крепостном состоянии крестьянства и характере крестьянских повинностей в Юго-Западной Германии в XV и начале XVI века
Исторические записки #19, 1946
стр. 148-188
Links: Смирин, О крепостном состоянии...

25) Смирин, М.М.
Социально-политическая программа народной реформации в Германии
Вопросы истории #2 1945, ск. 72-98
Kīhend: Смирин.

26) Смирин, М.М.
О характере экономического подъёма и революционного движения в Германии в эпоху реформации
Вопросы истории #6, 1957, ск. 84-101

27) Смирин, М.М
Очерки истории политической борьбы в Германии перед реформацией
Москва, 1952. Kīhend: Смирин, Очерки

28) Стам, С.Н.
Чем же в действительности была реформация в Германии
Вопросы истории #4, 1958, ск. 100-113
Kīhend: Стам

29) Стоклицкая-Терешкович, В.В
Немецкий город в эпоху Крестьянской войны
Вестник Московского Университета #4, 1950, ск. 51-69
Kīhend: Стоклицкая-Терешкович

30) Циммерман, В.
История Крестьянской войны в Германии
Т 1
С-Петербург, 1865
Lihend: Циммерман

31) Циммерманн, В
История Крестьянской войны в Германии
Т I, II
Москва, 1937 Lihend: Циммерманн, История

32) Чайковская, О.Г.
Вопрос о характере реформации и крестьянской войны в Германии в советской историографии последних лет.
Вопросы истории №12, 1956, ск. 129-143
Lihend: Чайковская

33) Шеллер-Михайлов, А. Революционный анабаптизм
Полное собрание сочинений
Т 15
С-Петербург, 1898, ск 170-278
Lihend: Шеллер-Михайлов

34) Энгельгин, А.Д.
Из экономической и социальной истории Магдебурга в XV и в начале XVI века
Средние века X, 1957, ск 134-165
Lihend: Энгельгин.

35) Энгельгардт, А.Д.
История Германии от позднего средневековья до революции 1848 года.
Москва, 1961.
Kürzel: Энгельгардт, История...

36) Энгельгардт, А.Д.
К вопросу о реформации и крестьянской войне в Германии как первой буржуазной революции
Вопросы истории №8, 1937, ss. 118-142
Kürzel: Энгельгардт, К вопросу

Sisukord

I sissejuhatus lk. 2
I peatükk.
Saksamaa XVI sajandi I rennandil lk. 19
II peatükk
T. Müntzeri elu ja kujunemine
reformatsiooni juhiks lk. 50
III peatükk
T. Müntzer tõhiskonnakäsitluses lk. 77
Kokkuvõte lk. 98
Kasutatud kirjandus lk. 102